

YAŞLILAR AÇISINDAN YAŞLILIK GERÇEĞİ

THE REALITY OF ELDERLINESS IN TERMS OF ELDERLY PEOPLE

Habibe Gülsüm Müftüler, Dr.

Makale Bilgisi / Article Info

Alındı/Received: 27/02/2018

Kabul/Accepted: 08/06/2018

Öz. Son zamanlarda ülkemizde nüfus yaşlanması görülmekte ve ortalama yaşam beklentisi artmaktadır. Bununla birlikte genelde yaşlılık kurumsallaşması ve özelde yaşlılığın yapısal değişimi de dikkat çekmektedir. Bu çalışmada modernleşme sürecinde toplumumuzda gerçekleşen yaşlılık kurumsallaşması -özellikle de yaşlıların gözüyle- detaylı bir şekilde ele alınmakta ve yorumlanmaktadır. Bir taraftan toplumumuzdaki *olumlu yaşlılık ve olumsuz yaşlılık* algısına dikkat çekilmektedir. Öyle ki yaşlı kişiye saygının veya saygınlığın yaştan çok başka etkenlerle alakalı olduğu söylenebilir. Toplumumuzdaki olumlu -veya olumsuz- yaşlılık algısının hem yaşlının kişilik özellikleriyle hem maddi ve manevi sermaye birikimiyle alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan yaşlılık döneminde aktif ve sağlıklı yaşamın, serbest zaman etkinliklerinin ve yaşlı hizmetlerinin önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca yaşlının hayata bakışının, sosyal ilişkilerinin ve sosyoekonomik durumunun da yaşam koşullarını oldukça etkilediği anlaşılmaktadır. Kısacası araştırmamızda öncelikle yaşlılıktaki değişim sosyolojik açıdan ele alınmakta, sonra da yaşlılığın avantajlı ve dezavantajlı yönleri gündeme getirilmektedir. Sonuçta toplumumuzda olumlu yaşlılık algısının desteklenmesi, genel yaşlılık politikası geliştirilmesi ve yaşlı hizmetlerinin detaylandırılması pek çok yaşlımızın hayatını kolaylaştırabilir.

Anahtar sözcükler: Yaşlılık, Yaşlılar, Yaşlılık Sosyolojisi, Yaşlılık Algısı.

Abstract. Recently, the population ageing has been seen and the average life expectancy has been increasing in our country. However, the institutionalization of elderliness in general and the structural change of elderliness in particular are taken into attention. In this study, the institutionalization of elderliness occurring in our society in the modernization process is taken into consideration and commented in detail, from the particular viewpoint of the elderly people. It has been taken attention to *the positive and negative perception of the elderliness* in our society. It is absolutely clear that an active and healthy life, the spare time activities and the elderly services are really important in the elderliness period. Additionally, it has been understood that the viewpoint of the elderly people about life, the social relations and the socio-economical position also affect the living conditions of them. In short, the change of elderliness is examined in a sociological perspective here first and then, the pros and cons of the elderliness are put on the agenda in our study. In conclusion, supporting the positive perception of the elderliness, improving a general policy of elderliness and the elderly services may be useful for making life easier for our elderly people.

Key Words: Elderliness, Elderly People, Sociology of Elderliness, Perception of Elderliness.

GİRİŞ

Dünyadaki pek çok ülke gibi, toplumumuz da *demografik geçiş* sürecindedir; nüfusumuz hızla yaşlanmakta ve ortalama yaşam beklentisi artmaktadır (Bilton ve Bonnett, 2008: 313-314; Kırdı, Can, Karaduman ve Bayramlar, 2007: 5-9; __, 2016: 143-144, 209-210; Tufan, 2003: 40-43). Modern toplumda yaşlılık algısında ve yaşlılığa bakışta, yaşlılık dönemindeki yaşam şeklinde değişimden bahsedilebilir. Bu çalışmada toplumumuzdaki yaşlılık kurumsallaşması yaşlıların dilinden açıklanmakta; Yaşlılar Açısından Yaşlılık bölümünde şu alt bölümlere yer verilmektedir: Toplumdaki Yaşlılık Algısı, Yaşlılıkta Sosyoekonomik Yaşam, Yaşlılıkta Aktif ve Sağlıklı Yaşam, Yaşlılıkta Serbest Zaman Etkinlikleri, Yaşlılıkta Aile ve Toplumsal Cinsiyet, Yaşlı Hizmetleri ve Yaşlıların Korunması, Yaşlılıkta Hayata ve Ölüme Bakış. Sonuç ve Öneriler bölümünde ise genel değerlendirme yapılmaktadır.

YÖNTEM

Bu makalede yazarın “Modernleşme Sürecinde Yaşlılık Açısından Kurumsallaşma ve Maneviyat” (2016) adlı yayınlanmamış doktora tez çalışmasından yararlanılmış ve bu tezdeki bulguların *ikincil analizi* yapılmıştır. Araştırmamızda yaşlıların dünyasının anlaşılması hedeflenmiş hem *dökümantasyon* hem *derinlemesine görüşme* yönteminden yararlanılmıştır. *Tesadüfi örneklem* yöntemi kullanılarak da görüşme yapılacak kişiler belirlenmiştir. Araştırmamızın *kota örneklem* sayısı toplam 45 kişidir; araştırma için başlangıçta belirlenen 20 kişi daha sonra 45 kişiye çıkarılmıştır. Böylece katılımcılar arasında toplumsal, kültürel, dini, mesleki, genel ve bireysel özellikler açısından çeşitliliğin artırılması hedeflenmiştir.

Araştırmacı öncelikle yaşlılarla ilgili ön çalışma sayılabilecek doğal kişisel *gözlemler* yapmıştır. Araştırmamızın *örneklem grubu* İstanbul’un çeşitli bölgelerinde yaşayan 65+ yaşta 22 erkek ve 23 kadın toplam 45 katılımcıdan oluşmaktadır. Bu katılımcıların *yaş dağılımı* 65-89 yaş arasındadır [65-74 yaş arası *genç yaşlı* 30 kişi (13 erkek, 17 kadın), 75-84 yaş arası *yaşlı* 11 kişi (5 erkek, 6 kadın) ve 85+ yaşta yani *ileri yaşlı* da 4 kişidir (4 erkek)].

Görüşme formunda sosyal kimlik bilgileri yanında araştırma konusuyla ilgili 30 soru bulunmaktadır. Araştırmamızda *yarı yapılandırılmış, açık uçlu ve yoruma açık sorular* kullanılmış; soruların kısa ve anlaşılır olması önemsenmiştir. 20 Temmuz 2015 tarihinde 65+ yaşta 2 kişi ile *ön uygulama* yapılmıştır. Sonra katılımcılarımızla

23 Temmuz 2015-14 Ekim 2015 tarihleri arasında İstanbul'da yüz yüze derinlemesine görüşme yapılmış; bu görüşmelerin tümü araştırmacının kendisi tarafından gerçekleştirilmiş, bu tez çalışması 25 Mart 2016 tarihinde tamamlanmıştır.

Diğer taraftan, araştırmamıza katılan yaşlıların önemsendiği konu ve kavramlara bu makalede de öncelik verilmiş; Haziran-Eylül 2017 tarihleri arasında yapılan bu ikincil analize ise önemli bulunan tüm detaylar dahil edilmeye çalışılmıştır. Amacımız -araştırma sınırlarında- toplumumuzdaki *yaşlılık kurumsallaşmasını* açıklamak ve değerlendirmek, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve mevcut durumu yeniden yorumlamaktır. Araştırma bulguları ile ilgili daha detaylı bilgi için bu teze ve konuyla ilgili detaylı bilgi için de kaynakçadaki eserlere bakılabilir.

Aslında *analiz* bütününün daha basit elemanlarına -veya parçalarına- ayrılarak daha iyi anlaşılmasını sağlar. Yine belki daha önce gözden kaçan noktalara dikkat çekilmesi, mevcut durumun iyi analiz edilerek gelecekteki muhtemel problemlerin öngörülebilmesi de bu çalışmanın hedeflerindedir. Zaten *derinlemesine görüşme* tekniği de, katılımcıların söylediklerinin yüzeysel anlamlarının yanında, gerçek ve derin anlamlarının da ortaya çıkarılması açısından elverişlidir (Bak. Arslantürk ve Arslantürk, 2013: 75, 81, 124, 287).

Öte yandan bu makalede kısmen (1967'de B. G. Glaser ve A. L. Strauss'un geliştirdiği) *Gömülü Teori* tekniğine benzer bir çalışma da yapılmış; araştırmada elde edilen verilerden *tümevarım* yöntemiyle sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır [Bak. Charmaz, 2015: 1; Wikipedia, Grounded Theory Method]. Ancak araştırma sırasında sadece önceden belirlenen iddialar sınandığından ve araştırma sürecine -bu anlamda- müdahale edilmediğinden de; bu çalışmaya tam olarak gömülü teori uygulaması diyemeyiz. Yine de -bu makalede- tamamen araştırma verilerinden ve bulgularından hareketle yaşlılarımızın mevcut durumu ve yaşlılık kurumsallaşması açıklanmaya çalışılmış; bir teori geliştirilmese de, yaşlılarımızın vurguladığı *kavram ve konular* bütünsel olarak ele alınmıştır. Araştırmamızın hem yaşlılarımıza hem yaşlılık konusuyla ilgilenenlere hem de bugünün gençlerine yarının yaşlılarına faydalı olması umulmaktadır.

YAŞLILAR AÇISINDAN YAŞLILIK

Toplumdaki Yaşlılık Algısı

Yaşlılık kurumsallaşması öncelikle yaşlılığın yapısal değişimi şeklinde gerçekleşmektedir. Bu değişimin yaşlılık algısında *çeşitlenme* ve *esnekleşme* şeklinde olduğu söylenebilir. Öyle ki toplumumuzda hem *geleneksel yaşlı imajı* varlığını sürdürmekte, hem yaşlılıkla ilgili kalıpyargılar dikkat çekmekte hem de *yeni yaşlı imajı* ortaya çıkmaktadır. Genelde *olumlu ve olumsuz yaşlılık* algısından veya imajından bahsedebiliriz; ki bu çalışmada da bu ayrıma öncelik verilmektedir.

Yaşlılarımız kimseye muhtaç olmamayı ve kendi ayakları üzerinde durmayı çok önemsemektedir. Bu durum İ. Tufan'ın (2007) *bağımsız yaşlı ve bakıma muhtaç yaşlı* ayrımını akla getirmektedir. İleri yaşta bakıma muhtaçlık riskinin arttığı düşünüldüğünde, bu konuda yaşlılarımızın endişelenmekte haklı olduğu söylenebilir (Tufan, 2003: 112; 2007a: 8-13, 19-22). Bakıma muhtaçlık durumunun insanın hayatını pek çok açıdan sınırlandırdığı bilinmektedir. Bu nedenle kimseye muhtaç olmayan bağımsız yaşlı imajının korunması en azından -yemek yeme, yürüme ve alışveriş yapma gibi- gündelik yaşam etkinliklerinin yerine getirilmesi açısından önemlidir. Yani ortalama yaşam beklentisi arttıkça *nasıl yaşlanacağımız* önem kazanmaktadır (__, 2016: 192-193).

Toplumumuzdaki *genel yaşlılık algısı* açısından bakıldığında, *olumlu yaşlılık ve olumsuz yaşlılık algısı* ayrımı yapılabilir. Bu yaşlılık algısının yaşlılarımızın hayata ve yaşlılığa bakışını etkilemesi mümkündür. Araştırmamıza göre bu *olumlu yaşlılık algısını* toplumumuzdaki aktif ve sağlıklı, olgun, kimseye muhtaç olmayan ve kendi kendine yeten, bağımsız yaşlıların oluşturduğu söylenebilir. *Olumsuz yaşlılık algısının* ise ileri yaşta yani 85+ yaşta, kendi kendine yetemeyen ve bakıma muhtaç yaşlıları gösterdiği anlaşılmaktadır. Zaten yaşlılarımızın 65 yaşı pek de yaşlılığın başlangıcı saymadığını, kişi elden ayaktan düşmedikçe “yaşlı” sayılmadığını söyleyebiliriz. Bu durum toplumdaki olumsuz yaşlılık algısından uzaklaşmayı sağlayabilir. Genelde insanın özelde yaşlı kişinin kendini mevcut yaşından daha genç hissetmesi; özellikle yaşlılıkla ilgili olumsuz yaklaşım ve önyargılardan uzaklaşma açısından faydalı görünmektedir [Örneğin araştırmamıza katılanların hepsi 65+ yaşta olmasına rağmen, yaşlılarımızın çoğunun kendini *daha genç* veya *kendi yaşında*

hissetmesi (44 kişi, %97.7), çok azının (1 kişi, %2.2) daha yaşlı hissetmesi dikkat çekicidir. __, 2016: 276-282, 365-367].

A.Giddens (2005) modern toplumda yaşlılıkla ilgili *önyargılarla* karşılaştığını ve yaşlılığa pek olumlu yaklaşmadığını, yaşlıların *dezavantajlı grup* sayıldığını vurgulamaktadır (Örneğin yaşlıların çoğunun huzurevinde yaşadığı önyargısı). Öyle ki insan yaşlanınca gözden düşebilir. Bazen yaşlı kişi çocuk yerine koyulmakta, yaşlıya adaletsiz ve merhametsiz davranılmaktadır (Durak, 2012: 282-285; Giddens, 2005: 163-167; İlgar, 2008: 63-70). Modern dönemde yaşlılıkla ilgili kalıpyargıların yaygınlaşması çeşitli şekillerde açıklanmaya çalışılmıştır (Örneğin *kronolojik yaşlanma*). *Yaşlılığa Biyolojik Yaklaşım* nedeniyle yaşlılığın olumsuz algılandığı, hastalık ve bakıma muhtaçlıkla bir tutulduğu belirtilmektedir. Sonuçta da yaşlanma - doğal bir süreç olmanın ötesinde- *tıbbileşmektedir* (Bilton ve Bonnett, 2008: 86-88; Giddens, 2005: 154-156; Kalınkara, 2011: 25-26; __, 2016: 210-211, 289-291; Onur, 2011: 285-290, 355-357, 361).

Ayrıca toplumumuzdaki genel algıya göre, gençlik erken bitmekte ve yaşlılık erken başlamaktadır. Yaşlılıkla ilgili önyargılar yaşlının sosyal hayattan dışlanmasına ve kendini gereksiz hissetmesine yol açabilir. Bu konuda *hasta yaşlı imajı*, gençlerin üreten ve yaşlıların tüketen sayılması, yaşlanmanın ölümle bir tutulması gibi örnekler sıralanabilir. Oysa önyargılardan uzaklaşılabilir ve olumlu yaşlı örnekleri vurgulanabilir. Toplumda *iyi, sağlıklı ve başarılı yaşlanma* desteklenebilir. Böylece toplumumuzda dengeli bir yaşlılık anlayışı geliştirilebilir. *Yaşlı hakları* belirlenerek, yasal düzenlemelerle yaşlılar korunabilir, kuşaklar arası destek ve dayanışma artabilir (Bak.2010 Avrupa Sosyal Anketi; Çayır, 2012: 2-11; İlgar, 2008: 90-91; Kalınkara, 2011: 187-191; __, 2016: 209-213; Onur, 2011: 343-345, 355-365).

M. M. Gullette (2013) de modern toplumdaki gençlik kültürünün popülerleşmesini, *olumsuz yaşlılık imajını* ve yaşlı ayrımcılığını eleştirmektedir. Toplumdaki *yaş ve yaşlılık kültürü* kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Bazen yaş veya yaşlanma takıntısıyla da karşılaşılır (Örneğin 60 yaş krizi). Yani kültürel toplumsallaşma sonucu insan kendini genç yaşlardan itibaren yaşlanıyor gibi algılar ve vaktinden önce yaşlandırılır (Demez, 2012: 107-110; Gullette, 2013: 13-27, 36-49, 54-60; __, 2016: 209-213; Özmen, 2013: 114).

Bu çalışmamızda hem toplumumuzdaki *olumlu ve olumsuz yaşlılık* ayrımına hem yaşlılığın avantajlı ve dezavantajlı yönlerine dikkat çekilmektedir. Çünkü araştırmamıza göre; hayata *bütünsel* açıdan bakan yaşlılar, önemli yaşam olaylarını ve hayatı -iyisiyle kötüsüyle- kabullenenler; yaşlılığı da avantajları ve dezavantajlarıyla bütün olarak görmekte, hayata ve yaşanan olaylara olumlu yaklaşmaktadır. Dolayısıyla bu kişiler hayatta büyük değişimler beklememekte ve olgunluk göstermektedir. Bu yaşlılar daha aktif, olgun, umutlu ve iyimserdir; kendisiyle, çevresindeki kişilerle ve hayatla barışık oldukları gözlenmektedir. Yine mevcut yaşam koşullarına ve elindeki imkanlara şükredenlerin, kimseye muhtaç olmayan ve kendi yaşamını -kendi yaşam tarzına göre- kendisi yönlendirenlerin daha mutlu ve üretken olduklarını söyleyebiliriz.

Modern toplumdaki olumsuz yaşlılık algısının insanlar üzerinde ikilem oluşturduğu söylenebilir. Bir taraftan insanlara zamanla “yaşlanıyorsun” veya “yaşlı” muamelesi yapılmakta, diğer taraftan gerçekte insanlar -özellikle zihinsel ve psikolojik olarak- kendi yaşlılıklarını ertelemektedir. Buna belki de *yaşlılık ikilemi* diyebiliriz. İnsanın kendinden bir *sonraki kuşak* “yaşlı” sayması ilginçtir. Hatta bunun on yıllık dönemler şeklinde erteleme olduğu da söylenebilir (Örneğin 60+ yaşındaki kişi için, 70+ yaştakiler yaşlıdır.). Bu yaşlılık ikileminin ve yaşlılığın ertelenmesinin üzerinde düşünülmesi gereken bir konu olduğu ortadadır. Böylece olumlu veya olumsuz algının ötesinde, gerçekçi ve makul bir yaşlanma ve yaşlılık algısına ulaşılabilir.

Ayrıca -araştırmamıza göre- kişiye saygının ve saygınlığın gerçekte yaşla değil başka etkenlerle alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda toplumumuzdaki *olumlu yaşlılık algısının* ve toplumdaki saygınlığın iki temel özellikte odaklandığını; hem -insanın kendini bilmesi, davranışları ve yaptıkları, iyi ve ahlaklı olması gibi- olumlu *kişilik* özellikleriyle; hem yaşamdaki *sermaye birikimi* diyebileceğimiz -maddi birikim ve gelir durumu, bilgi ve tecrübe birikimi, eğitimi ve meslek sahibi olma, güç ve makam sahibi olma gibi- özelliklerle nitelendirildiğini söyleyebiliriz.

Bu durum P. Bourdieu'nun (1994) *Sermaye Yaklaşımı'nı* destekler niteliktedir (Bilton ve Bonnett, 2008: 280-282; Wallace ve Wolf, 2004: 130-133). Çünkü yaşlı kişiyi diğerlerinden ayıran özelliklerin gerçekte *kronolojik, fiziksel ve biyolojik yaşlanmanın* ötesine geçtiği; asıl *bireysel sermaye birikiminin* yaşlılık dönemini şekillendirdiği gözlenmektedir. Genelde yaşlılarımızın tüm hayat birikimini kapsayan

insan sermayesinden, manevi-dini değerlerini kapsayan *dini sermayeden*, maddi durumunu kapsayan *ekonomik sermayeden*, bilgi ve tecrübe birimini etkileyen *toplumsal ve kültürel sermayeden* bahsedebiliriz. Yaşam boyu edinilenler *avantajlı veya dezavantajlı birikim* şeklinde de sınıflandırılmaktadır (__, 2016: 146-147, 154-156, 321-324).

Dolayısıyla yine bu durum yetişkinlikte ve yaşlılıkta *olgun kişiliği*, bunun sağlanamaması durumunda da *olgunlaşmamış kişiliği* vurgulayan G.W. Allport'un yaklaşımını desteklemektedir. C. G. Jung'ın *Analitik Teori'sine* göre de (1917), hayat bütündür; yaşlılık döneminde insan olgunlaşır ve kişiliği bütünleşir. Kişinin duygu ve düşünceleri, deneyimleri, vb. hayatını şekillendirir (Karakaya, 2008: 16-17; Kaygusuz, 2008: 1, 37, 50-58, 67-69, 74, 246-249; __, 2016: 41, 256-259). Ki yaşlılarımız da yıllar geçtikçe insanın olgunlaştığını düşünmektedir.

Ayrıca yaşlılarımızın mevcut durumuna bütünsel yaklaşıldığında, N. Hooyman, H. Kiyak (2005), C. Estes ve arkadaşlarının (2003); insanın hayatında kendi sermayesini biriktirdiğini vurgulayan *Yaşam Boyu Sermaye Yaklaşımı* ön plana çıkmaktadır. Bu durumda bireysel ve çevresel etkenlerin, toplumsal ve kültürel sermayenin genelde insan sermayesini etkilediği anlaşılmaktadır. Öte yandan bu, R. Havighurst'un (1952) *Yaşam Boyu Gelişim Teorisi'ni* de haklı çıkarmaktadır. İnsan hayatta pek çok şeyden etkilenmekte ve gelişim ömür boyu sürmektedir (Amman, 2007: 169-174; Canatan, 2012: 373; Durak, 2012: 276-278; __, 2016: 40-45, 321-324; Terzi, 2012: 20-22, 28-31, 45; Tufan, 2002: 149-152).

Araştırmamızdaki yaşlılara göre, genellikle yaş ilerledikçe insan *olgunlaşmakta*, bilgi birikimi ve hayat deneyimi artmakta; fakat *kişilik* pek değişmemektedir (Örneğin gençken içekapanık olanlar yaşlanınca da öyledir.). İnsan yaşlandıkça kendi alışkanlıkları ve yaşam şekli oluşmakta; bu yaşam tarzı da zamanla pek değişmemekte ve ömür boyu sürmektedir.

Yine yaşlılarımıza göre, insanın olgunlaşmasında yaşam koşullarının değişmesi, aileye yeni bireyler katılması, çocuk ve torun sahibi olma, hayatta kazanılan deneyimler, kişinin maddi ve manevi birikimi, vb. etkilidir. Kişinin kendini ve yaptıklarını sorgulaması, hatalarını düzeltmeye çalışması, düşünerek konuşması ve hareket etmesi, sürekli şikayet etmemesi ve şükretmesi; gençlere ve yetişkinlere

karşı hoşgörölü, sakin ve sabırlı olması, vb. özellikler *olgunluk göstergesi* sayılmaktadır.

Bazı yaşlılarımız “*Bilgelik ve olgunluk yaşayarak öğrenmedir.*” demektedir. Yaş ilerledikçe insanın çocuklaştığını ve duygusallaştığını veya gününü gün ettiğini düşünenler de vardır. Öte yandan yaşın değil ama *görmüş geçirmiş* olmanın getirdiği olgunluktan bahsedilebilir. Çünkü asıl mesele şu dünyada 65+ yıl yaşamış olmak değil, bu sürede insanın başından geçenler yani deneyimler ve bu deneyimlerin insana kazandırdığı bakış açısı gibi görünmektedir. Böylece kişinin mevcut bilgi birikiminden ve deneyimlerden yararlanması, yaşam boyu edinilen birikim sayesinde, yaşlılığın insanın hayatına anlam katması mümkündür.

Araştırmamıza göre, insanın hayatı boyunca *bireysel maddi ve manevi birikiminin* oluştuğu, bu birikimin ömrün kalan yıllarında kullanıldığı ve muhtemelen yaş ilerledikçe arttığı söylenebilir. Yaşam boyu biriken bu sermayenin *kişiyeye özel* olduğunu söyleyebiliriz. Ki insanın olgunlaşması da belki bu şekilde açıklanabilir. Yani yaşlılıkta kişinin maddi ve manevi birikimi önem kazanmaktadır. Özellikle *ekonomik sermaye* birikiminin veya bunun eksikliğinin yaşlının hayatını oldukça etkilediği görülmektedir; yaşlılar arasındaki yaşam kalitesi farkı belirgindir. Yaşlılarımız hayatta hem maddiyatı hem maneviyatı önemsemekte ve bunlar arasındaki dengeyi gerekli görmektedir. Aslında M. T. Amman’ın (2007) vurguladığı gibi; hem maddi hem manevi değerlerin önemsenmesi *geçiş toplumunun* göstergesi sayılabilir (Amman, 2007: 171-174; __, 2016: 323-324).

R. C. Atchley’in *Süreklilik Teorisi’ne* göre (1989), hayatın sürekliliği esastır. İnsanın hayatı boyunca belli bir yaşam şekli oluşmakta ve herkes bunu ömür boyu sürdürmektedir. İnsanın önceki etkinliklerini yaşlılık döneminde de sürdürmesi, kendine özgü özelliklerini yaşlılık dönemine taşıması beklenir. Böylece *başarılı yaşlanma* ve *olgun kişilik* gelişimi sağlanabilir (Canatan, 2012: 366-367; Durak, 2012: 281, 299; Ergan, 2007: 2; Kalinkara, 2011: 37-39; Kaygusuz, 2008: 237-240; __, 2016: 35, 286, 323-324; Oğuz, 2007: 40; Onur, 2011: 348-351; Şentürk ve Altan, 2015a: 23-24; Tufan, 2003: 167-168; 2007b: 41).

Yaşlılarımız genelde “hayatın sürekliliği” görüşünü onaylamakta, yaş ilerledikçe veya yaşlandıkça hayatlarında önemli değişiklikler olmadığını vurgulamaktadır. Zamanla insanın hayata bakışı, yaşam tarzı, alışkanlıkları, dini ve

manevi görüşü oluşmakta; yıllar geçse de bunlar pek değişmemektedir. Yaşlıların da *-yaşlılık ve ileri yaşlılık döneminde-* rutin ve düzenli yaşam beklentisi içinde oldukları; mevcut durumu, yaşam tarzını ve alışkanlıklarını sürdürmek istedikleri anlaşılmaktadır.

Araştırmamıza katılan yaşlılar arasında *manevi ve dini konulara* ilgisi ve merakı olanlar, çocukluktan beri böyledir. Manevi değerlere bağlılık insana güç vermekte ve dini bağlılıklar yaşlı kişiyi mutlu etmektedir. Bazen de yaşlandıkça manevi konulara ilgi artmakta, bu durum ileri yaşta kişilere dini anlama ve yaşama fırsatı sunmaktadır. Özellikle on yıllık dönemlerde maneviyata yönelmeden bahsedilebilir (Örneğin 40+, 60+ yaşlar). Bu durumun *Geleneksel Dindarlık Modeli'ni* kısmen desteklediği düşünülebilir [Örneğin araştırmamızda yaş ilerledikçe dindarlığın arttığını vurgulayan katılımcılar olsa da, bunların oranı azdır (5 kişi, %11), yaşlılar arasında bireysel dindarlık belirgindir. Güngör, 2012: 260-265; __, 2016: 158-160, 246-257, 308, 340-342]. Ki toplumumuzda yaşlandıkça dindarlığın arttığını gösteren araştırmalar vardır. Fakat bunun her yaşlı için geçerli olmadığı ve genellenemeyeceği anlaşılmaktadır. Zaten yaşlılıkta dindarlık açısından, araştırmamızda genelde *Süreklilik Teorisi'nin* ve özelde *Sabitlik Modeli'nin* desteklendiği söylenebilir. Çünkü yaşlıların hem mevcut yaşam şeklini hem görüş, düşünce ve inançlarını sürdürmek istedikleri gözlenmektedir.

Bazı yaşlılarımıza göre bu *dini değişim* şöyle gerçekleşmektedir; insan gençken yaşlanacağını düşünmemekte, oysa zamanla hastalık ve ölüm gerçeğiyle karşılaşmaktadır. Yaşlı kişinin huzurlu ve bilinçli olması, geçmişin değerlendirmesini yapması, yanlışlarını düzeltmesi ve eksikliklerini tamamlaması da mümkündür. Çünkü insan yaş ilerledikçe olgunlaşmakta, bilgi birikimi ve deneyimlerden yararlanmaktadır. Dolayısıyla insanın tamamen olmasa bile kısmen değiştiği de söylenebilir.

Yaşam boyunca insan hem *maddi sermaye* hem *manevi sermaye* biriktirmektedir. Bu birikimin kişinin hayatında oldukça etkili olduğu ve herkesin kendi birikimine göre yaşamını sürdürdüğü söylenebilir. Dolayısıyla yaşam tarzı ve dini tercihler de zamanla belirlenmekte ve netleşmektedir. Bazı yaşlılar dini konularda kendileri okuyup araştırmakta ve birikim oluşturmakta, kurumsal din hizmetine veya manevi desteğe ihtiyaç hissetmemektedir. Bu kişilerin kapsamlı dini ve manevi

sermaye birikimine sahip olduğu söylenebilir. Bazıları ise arada sırada ve ihtiyaç hissettiğinde konuyu bir bilene sormakta, radyodaki ve televizyondaki dini programları izlemekte, güncel sorunlarına çözüm aramaktadır. Öte yandan dini kurumların çalışmalarını samimi veya güvenilir bulmayanlar da vardır.

Aslında insan yaşlanınca maddi ve manevi açıdan huzur ve refah içinde yaşamak istemekte, bu nedenle maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadır. Ancak dini kurumların çalışmaları ve yaşlılara yönelik *din hizmetleri yetersiz* bulunmaktadır. Yaşlılar daha iyi hizmet beklentisi içindedir, ki bu da alanında iyi yetişmiş kişilerle yapılabilir. Manevi konularda ihtiyaç hisseden yaşlılara *din eğitimi* programı hazırlanabilir veya *dini etkinlikler* düzenlenebilir. Dini ve manevi danışmanlık hizmeti verilebilir, psikolojik yardım sağlanabilir. Yaşlıların ilgi ve beklentilerine uygun şekilde kurslar açılabilir. Öte yandan sosyal çevresi geniş yaşlılar aile, arkadaş veya dostlarla sorunlarını konuşmakta ve derdini paylaşmakta; dolayısıyla *sosyal, psikolojik veya manevi desteğe* ihtiyaç hissetmemekte ve resmi kurumlardan yardım beklememektedir.

Yaşlılıkta Sosyoekonomik Yaşam

Yaşlılarımızın *ekonomik koşulları* genelde yaşam koşullarını ve yaşam kalitesini doğrudan etkilemektedir. Araştırmamıza göre, tüm gelir gruplarındaki yaşlılar *emekli maaşının yetersizliğinden* şikayetçidir. Çünkü bu maaş ailenin geçimini sağlamaya yetmemektedir. Özellikle ev sahibi olmayan veya kira geliri, eşinin emekli maaşı, vb. ek geliri bulunmayan yaşlıların ekonomik sorunları belirgindir. Dolayısıyla yaşlılık döneminde kişinin sosyal ve ekonomik güvencesi olması çok önemsenmektedir. İstanbul'daki bir araştırmada da M. Şentürk (2015), yaşlıların ekonomik sorunlarına ve yaşlı yoksulluğuna, sosyal güvence olsa da, emekli maaşının yetersiz kaldığına dikkat çekmektedir (__, 2016: 143-144; Şentürk, 2015c: 294-299, 334).

Aslında yaşlılara yarım günlük veya kısa süreli ve *esnek çalışma* imkanı sunulabilir. H. Ceylan (2015), bazı ülkelerde yaşlılara evde çalışma imkanı sağlandığından bahsetmektedir. Böylece bağımsız, üretken ve aktif yaşlılık hedeflenmektedir (Örneğin ABD'de isteğe bağlı geciktirilmiş emeklilik yaşı 70'tir. Avrupa'da erken emekli olmama teşvik edilmektedir. Ceylan, vd. 2015: 75-77; __, 2016: 143-144). *Emeklilik yaşının* artırılması da düşünülebilir. Böylece özellikle

çalışmaya *istekli*, sağlıklı ve aktif yaşlıların kendi mesleklerini sürdürmeleri sağlanabilir; başka iş aramak ve düşük ücretle çalışmak zorunda kalmaları engellenebilir. Ayrıca yaşlılara günde birkaç saat çalışabilecekleri güvenli ortamlar sağlanabilir. Bazı yaşlılar emeklilere gıda ve kira yardımı, ikramiye gibi *ek ödemeler* yapılabileceğini düşünmektedir. Emekli maaşı yetmese de; mevcut imkanlara şükretmek, israftan ve lüksten kaçınmak gerektiği de vurgulanmaktadır.

Ülkemizde emekli maaşının yetersizliği ve ekonomik ihtiyaçlar nedeniyle bazı emekliler zaten çalışmaktadır (Canatan, 2012: 380-384; __, 2016: 143-144). *Çalışan* veya *ek geliri* olan yaşlılarımızın maddi imkanlarının daha iyi, yaşam kalitesinin ve yaşam memnuniyetinin yüksek olduğu gözlenmektedir. Araştırmamıza katılan eğitim ve gelir seviyesi yüksek yaşlılarımız, *mesleklerini* sürdürmekte ve yaşlılık dönemini - maddi açıdan- garanti altına almış görünmektedir. Bu yaşlılar hayallerini, hedeflerini veya gelecekle ilgili planlarını gerçekleştirmek istemektedir. Ayrıca okuyup yazma, öğrenme ve öğrendiklerini başkalarıyla paylaşma isteği belirgindir. Eğitim ve gelir seviyesi düşük yaşlılarımızın ise gelecekle ilgili pek plan yapmadıkları, daha çok *gündelik yaşam sorunlarıyla* uğraştıkları gözlenmektedir. Yine de yaşlıların çoğunun Türkiye’de veya dünyada gezip dolaşmak, hoşlanılan bir yere veya memlekete yerleşmek gibi özlemleri olduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan toplumumuzda yaşlılara “kaç günlük ömrü kalmış” muamelesi yapıldığı, dolayısıyla sosyoekonomik açıdan yaşlılara yönelik iyileştirme gerçekleşmediği belirtilmektedir. Bu konuda araştırmamıza katılan yaşlıların çoğunun ümitsiz olduğu ve siyasetçilere güvenmediği söylenebilir. Siyasetçilerin yaşlıları önemsemediği, yaşlı sorunlarına çözüm üretilmediği ve seçim döneminde verilen sözlerin unutulduğu düşünülmektedir.

M. Minkler ve C.L. Estes’in (1991) *Yaşlılığın Politik Ekonomisi Teorisi’ne* göre de, yaşlıların yaşam koşulları ve sosyoekonomik koşulları iyileştirilmeli, yaşlılara özel politikalar geliştirilmelidir (Amman, 2007: 169-174; Canatan, 2012: 370-372; __, 2016: 39-45, 289-291, 319-324; Oğuz, 2007: 43; Terzi, 2012:20-29, 45; Tufan, 2002: 142, 149-152; 2003: 132-133). Gerçekte sosyoekonomik politikalar yaşlılarımızın yaşam koşullarını ve toplumsal konumunu oldukça etkilemektedir. Yaşlılar ekonomi ve siyaset kurumlarından pek umutlu olmasa da, yaşlı hizmetleri önemsenmektedir.

Gelecekte yaşlı sayısının artmasıyla birlikte, siyasette de yaşlı sorunları öncelik kazanabilir.

İnsanın yaşlanınca hem ailesinden, çevresinden ve dostlarından; hem belediyeden ve devletten destek beklediği anlaşılmaktadır (Örneğin emekli maaşına zam ve faturalarda indirim). Maddi sorunlar insanların hayatını çok etkilemekte, yaşlılarımız hayatta kimseye muhtaç olmak istememektedir. Bazı yaşlılara göre, toplumumuzda maddi durum çok önemsenmekte, parası olmayana -bilgi ve deneyimi olsa da- kıymet verilmemektedir. Dolayısıyla gençken akıllıca birikim yapmak önerilmektedir. Bazıları da toplumdaki gelir dağılımı dengesizliğini maneviyat eksikliğine bağlamaktadır.

Sadece *emekli maaşı* alan ve başka geliri olmayanlar, yapmak istenen pek çok şeyi -maddi sıkıntı nedeniyle- yapamamaktadır. Bunlar arasında kitap almak, sinemaya ve tiyatroya gitmek, seyahat etmek ve tatile çıkmak gibi örnekler sıralanabilir. Emekli maaşı olmayan ve *yaşlılık maaşı* alanlar ise zaten çok zor durumdadır, vaktinde emekliliği önemsemediklerine üzülmemektedir. Ayrıca her yaşlıya değil, yaşlının *ihtiyacına* göre hizmet ve destek verilmesi önerilmektedir.

Temel toplumsal kurumlar açısından bakıldığında, yaşlıların en çok ekonomi kurumundan etkilendiği söylenebilir. Yaşlılarımız -özellikle yaşlılık döneminde- *maddi imkanların* ve kimseye muhtaç olmamanın öneminin farkındadır. Bu nedenle insanın yaşlılığı düşünmesi ve geleceğe yönelik birikim yapması gerektiği sık sık vurgulanmaktadır. Yaşlılıkta insanın *bakıma muhtaç* olmasının çok zor olacağı düşünülmektedir.

Yaşlılarımıza göre, kadınlar yaşlılıkta *fiziksel sorunlar*, erkekler *sosyal sorunlar* yaşamaktadır. Bazı kadınlar fiziksel açıdan erkeklerden çok yıpranmakta ve dolayısıyla olduğundan yaşlı görünebilmektedir. Sosyal açıdan ise yaşlı kadınlar evlerde arkadaşlarıyla veya aile bireyleriyle toplanmakta ve sorunlarını onlarla paylaşmaktadır. Bazı yaşlı erkekler kahvehaneye gitmektedir. Emeklilikte evde vakit geçirmek isteyen erkekler ise aile ilişkilerinde sorun yaşayabilir. Toplumumuzda yaşlı kadınların himaye edildiğini, yaşlı erkeklere ise o kadar sahip çıkılmadığını düşünenler de vardır.

Yine de bazı yaşlılarımıza göre eskiden -modernleşme, sanayileşme ve kentleşme öncesinde- hayat çok zordur. Günümüzde yaşam koşullarının iyileşmesi

ve maddi imkanların artması olumlu bir gelişme sayılmaktadır. Yani modernleşmenin ve teknolojik gelişmelerin genelde toplumdaki herkesin özelde yaşlıların hayatını kolaylaştırdığı düşünülmektedir. Bu durumda modernleşmenin yaşlıların hayatını kolaylaştıran yani avantajlı yönü de olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bazen W. W. Rostow'un (1960) *Modernleşme Teorisi'ndeki* "insanın yaşlandıkça toplumdaki değerinin ve saygınlığının azalacağı" görüşünü kısmen de olsa haklı çıkararak yani yaşlılar açısından dezavantajlı durumlarla karşılaşıldığı da unutulmamalıdır (Kalınkara, 2011: 34-36; __, 2016: 36; Oğuz, 2007: 42; Slatery, 2007: 310-315).

Zaten bu durum *modern toplum* ve *geleneksel toplum* ayrımının ötesinde, yaşlıların bireysel veya toplumsal saygınlığını etkileyen başka etkenlerle alakalı olabilir; ki araştırmamızda böyle bir sonuca ulaşılmaktadır. Özellikle avantajlı birikimli yaşlılarımızın yaşam kalitesi ve yaşam memnuniyeti yüksek, sosyal ilişkileri güçlü ve sosyal çevreleri geniştir. Dolayısıyla J. F. Gubrium'un (1973) *Sosyal Çevre Teorisi'ndeki* gibi, yaşlılarımız sosyal çevreyi ve sosyal ilişkileri önemsemektedir. Bu durum E. Cumming ve W.E. Henry'nin (1961) *Yaşamdan Geri Çekilme Teorisi'ndeki* "yaşlıların sosyal hayatla ve sosyal çevreyle ilgilenmedikleri" görüşüne uymamakta; aksine R. Havighurst'un (1968) *Etkinlik Teorisi* desteklenmektedir. Yaşlılarımız arkadaşlar, komşular ve akrabalarla ilişkileri önemsemekte hatta hayattan kopmama mücadelesi vermektedir (Amman, 2007: 171-173; Canatan, 2012: 365-373; Durak, 2012: 278-280, 289-291; İlgar, 2008: 76-77; Kalınkara, 2011: 157-160; Kaygusuz, 2008: 231-235; __, 2016: 289-291, 324; Oğuz, 2007: 43; Onur, 2011: 343-349; Tufan, 2002: 142-152; 2003: 132-133).

Aslında üst eğitim ve gelir grubundan yaşlı kadınların ve yaşlı erkeklerin toplumda *saygınlığı* belirgindir; *maddi ve sosyal imkanları* çeşitlidir. Zaten bu yaşlıların çoğu halen çalışmaktadır, dolayısıyla emekli maaşının yanında *ek gelire* sahiptir. Bu yaşlılarımız toplumda yaşlı kadın veya yaşlı erkek olarak sorun yaşamadıklarını, gençken çok çalıştıklarını, yaşlanınca birikimlerini kullandıklarını ve rahat olduklarını belirtmektedir.

Eşi ölen veya boşanan -alt eğitim ve gelir grubundan- yaşlı kadınlar ise yaşlandıkça sorunların arttığını ve *maddi sorunların* öncelik kazandığını vurgulamaktadır. A. Canatan (2012) da, yaşlı kadın yoksulluğundan bahsetmektedir (Canatan, 2012: 383-384). Araştırmamıza katılan bu yaşlı kadınlardan bazılarının

artık çalışmak istemese de, mecburen çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu kadınlara sosyal destek yanında, maddi destek de verilmesi gerekebilir. Öte yandan emekli maaşının bir kısmını veya tamamını çocuklarına ve torunlarına veren yaşlılar vardır. Çünkü çocuklar ve torunlar rahat ederse, yaşlılar mutlu olmaktadır. Yani -genelde sanılanın aksine- bazen yaşlı kuşak genç kuşağa *maddi yardımda* bulunmaktadır. Bu yardım evdeki ihtiyaçları karşılama ve alışveriş yapma, çocukların evlenmesi için para biriktirme, ev veya araba kredisini ödeme, torunun kurs parasını ödeme ve hediyeler alma, vb. şeklindedir.

Zaten V. L. Bengtson ve P. S. Oyama (2015) da günümüzde genç ve yaşlı kuşak arasında karşılıklı destek, yardımlaşma ve dayanışmanın sürdüğünden bahsetmektedir. Benzer şekilde V. Kalıncara (2011) ve Ö. Güngör (2012) de, toplumumuzda yaşlılık döneminde aile desteğinin ve sosyal desteğin, sosyal ilişkilerin sürdüğünü vurgulamaktadır (Bengtson ve Oyama, 2015: 577-594; Güngör, 2012: 262-265; İlgar, 2008: 71-73; Kalıncara, 2011: 162-165, 170-172; __, 2016: 47, 70-72, 194-195). Dolayısıyla modern toplumda kuşaklar arası ekonomik ve toplumsal bağlar güçlendirilebilir; kuşaklar arası çatışma değil, dayanışma artabilir. Toplumumuzda hem aynı kuşaktaki kişiler arasındaki hem farklı kuşaklar arasındaki destek ve dayanışmanın artırılması sosyal bütünleşmeyi arttırabilir.

Yaşlılıkta Aktif ve Sağlıklı Yaşam

Aktif ve sağlıklı yaşam açısından değerlendirildiğinde, yaşlılarımızdan aktif olanların sağlık sorunlarını pek gündeme getirmediği veya sağlık sorunlarıyla baştıkları söylenebilir. Özellikle *aktif ve sağlıklı* olanlar, önceki işine veya yaşam şekline devam edenler, emeklilikte kendine yeni uğraş edinenler; içinde buldukları yaştan veya yaşlılıktan neredeyse hiç etkilenmemektedir.

Kendi işini yapabilen yani bakıma muhtaç olmayan ve *bağımsız yaşam* süren yaşlılar açısından “yaşlılık” bir sorun oluşturmamaktadır. Hayat devam etmekte ve *günderlik yaşam etkinlikleri* sürdürülmektedir. Yani hayat gençliktekenden pek farklı değildir. Özellikle üst eğitim ve gelir grubundaki yaşlılar kendi yaşamına kendisi yön vermekte ve kendi planına göre yaşamaktadır. Benzer şekilde A.Canatan (2008) da, kentteki yaşlıların aktifliğinden, çocuklarından bağımsız, kendi evinde ve kendi programına uygun yaşamak istediğinden bahsetmektedir. M. Şentürk ve R. B. Altan’a (2015) göre de, sağlık durumu iyi olan yaşlıların daha aktif ve mutlu oldukları

gözlenmektedir (Canatan, 2008: 67-69; İlgar, 2008: 80-82; __, 2016: 73, 289-291, 314-319; Şentürk ve Altan, 2015b: 234-235; Şentürk, 2015c: 302-304). Öte yandan - araştırmamızdaki- sağlık sorunu olan yaşlılar da hayatın sürekliliğini vurgulamakta - kendi sınırları içerisinde ve belli kısıtlamalar dahilinde- sağlığına dikkat ederek gündelik yaşam etkinliklerini sürdürmekte, yani aktif yaşamaya ve kendi işini kendi yapmaya çalışmaktadır. Bu yaşlılardan bazıları ise kısmen ailesinden ve sosyal çevresinden destek almaktadır.

Bu durumun hem *Aktif Yaşlanma Yaklaşımı'nı* hem R. Havighurst'un (1968) *Etkinlik Teorisi'ni* desteklediğini söyleyebiliriz. Öyle anlaşılmaktadır ki; insanları birbirinden ayıran yaş farkı değil, etkinlikleri ve yaptıklarıdır (Amman, 2007: 168-169; Canatan, 2012: 366; Durak, 2012: 280-281; Ergan, 2007: 1-2; Kalinkara, 2011: 27-30; Kaygusuz, 2008: 233-235; __, 2016: 323-324; Oğuz, 2007: 38-39; Onur, 2011: 348-349; Şentürk ve Altan, 2015a: 21-22; Tufan, 2002: 139-141; 2003: 157-160, 255).

Araştırmamıza göre, aktif yaşlılarımız topluma ve yaşlılığa uyum sağlamakta, hem kendilerine ve ailelerine hem başkalarına ve topluma faydalı olmaya çalışmaktadır. Sonuçta bu yaşlılar hayata bağlı, mutlu ve huzurlu görünmekte; iyi, sağlıklı, aktif ve verimli bir yaşlılık dönemi geçirmek istemektedir. Yaşlılarımızda genelde *gençlikteki yaşam tarzını* sürdürme eğilimi ve buna ek olarak da önceden yapamadıklarını yapma isteği belirgindir. Özellikle hayat dolu, idealist, çalışkan, üretken ve sosyal çevresi geniş olanlar; kendine iyi bakan, gelecekle ilgili hedef ve planları olanlar; kendisiyle, çevresiyle, *yaşlılıkla ve hayatla barışık* görünmektedir.

Yaşlılarımız genelde ruh ve beden sağlığını önemsemektedir. Hayata bakışta *olumlu ve iyimser yaklaşımın* yaşlının sağlık durumunu oldukça etkilediği, bu yaklaşımın hem iyi ve sağlıklı iken hem hasta iken yaşamı yönlendirdiği söylenebilir. Öyle ki, hayata iyimser bakan yaşlılar sağlık durumunu korumak ve iyileşmek için elinden geleni yapmaktadır. Örneğin bu yaşlıların düzenli yürüyüş yaptıkları ve günlük yaşamda aktif oldukları gözlenmektedir. Ayrıca bazı yaşlılar sorunlarını ve sağlıkla ilgili problemlerini arkadaşlarıyla, komşularıyla, kardeşleriyle veya güvendikleri kişilerle paylaşmakta; sohbet ederek rahatlamaktadır. Bu durumda yaşlılıkta sağlık sorunlarıyla başetmede *sosyal ve duygusal desteğin* önemi ortaya çıkmaktadır; ki zaten yaşlı kişi herhangi bir sorun yaşayınca öncelikle arkadaşlar veya komşular yardım etmektedir.

Öte yandan yaşlılarımızın kendilerince *sağlıklı yaşam ilkeleri* belirledikleri ve sağlık kurallarına uydukları gözlenmektedir; sigarayı bırakma, düzenli sağlık kontrolü ve yürüyüş yapma, doğal ve sağlıklı beslenme, dinlenme ve uyku bu kurallardan en çok vurgulananlardır. Yani yaşlılar genellikle sağlık konusunu ve sağlıklı yaşamı çok önemsemekte, kendine dikkat etmekte, mevcut sağlık durumunu korumaya veya sağlıklı kalmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla genelde *Sağlıklı Yaşlanma Yaklaşımı'nın* benimsendiği söylenebilir. Fakat sağlıklı ve aktif yaşlılık döneminin, yaşlı kişinin avantajlı veya dezavantajlı birikimiyle de alakalı olduğu ortadadır (Kutsal, 2005: 39-47; 2007: 22; 2012: 10-14; __, 2016: 289-291).

Bu durum T. Parsons'un (1964) "modern toplumda sağlığın çok önemsendiği" görüşünü desteklemektedir. Ancak M. Foucault'un (2002) tıbbın öneminin abartıldığı eleştirisi de bilinmektedir. Öte yandan sağlık sorunu yaşayanlar ve kronik hastalıkları olanlar, hastalıkla mücadele etmekte ve tedavi olmaya çalışmaktadır. Ancak "bu hastalıklarla birlikte yaşamayı öğrendiğini" söyleyenler de vardır. Bu durumda yaşlıların *hastalık davranışının ve sağlık davranışının* koşullara ve kişiye göre değiştiği ancak genelde sağlık davranışının belirgin olduğu söylenebilir (Bak.2009 DSÖ; Giddens, 2005: 158-161, 166-167; Korkmaz, 2012: 338-341; __, 2016: 122-123, 314-319, 357).

Yine bazı yaşlıların ilaçlarını düzenli kullanması, bazılarının ise hiç ilaç kullanmamaya çalışması dikkat çekicidir. Toplumsal ve ekonomik koşulların bireysel sağlığa etkisinin yanında, toplumdaki *hasta yaşlı* imajının yaşlanmakta olan veya yaşlı bireyler üzerindeki etkisi de incelemeye değer bir konudur. Çünkü hastalığın tedavisi için uğraşmak yerine, bu kronik hastalıklarla birlikte yaşamının kabullenilmesi düşündürücüdür.

Yaşlılarımız basit sağlık sorunlarında veya hastalığın başlangıcında bitkisel çaylar ve *alternatif tedavi* denemektedir. Ancak önemli sağlık sorunlarında *modern tıbb* başvurulmakta, doktora ve hastaneye gidilmektedir. Öncelikle ailedeki veya sosyal çevredeki doktorlar tercih edilmekte, sonra gerekirse hastaneye gidilmektedir. Dolayısıyla ciddi bulunan durumlarda *alternatif tıbb* nadiren başvurulduğu veya bunun hiç denenmediği söylenebilir.

Yaşlılarımızın *modern tıbb* yönelmelerinde genelde sağlık ve tıbbi tedavi imkanları açısından İstanbul'un gelişmiş olması ve *sağlık hizmetlerine* kolay

ulaşılması etkili olabilir. Yine sağlık ihtiyaçlarının karşılanması ve tedavi imkanlarının çeşitliliği nedeniyle de yaşlılar büyükşehirde yaşamayı tercih ediyor olabilirler. Ki son zamanlarda köyden kente -örneğin İstanbul'a- *yaşlı göçü* belirgindir (Bak.2009-2010 TÜİK; __, 2016: 50-51; Şentürk, 2015c: 283-285). Zaten bazı yaşlılar şehir merkezinde oturma ve hastanelere ulaşım kolaylığının önemini vurgulamaktadır. Yani sağlık konusunda yaşlılarımızın -özellikle büyükşehirde- kendilerini güvende hissettikleri gözlenmektedir.

Genellikle tıpta kurumsallaşma ve uzmanlaşma takdir edilmekte, *aile hekimine* ve *geriatri* uzmanına olumlu yaklaşılmaktadır. Yaşlı sağlığı merkezleri, hastanelerde yaşlılara özel bölümler veya geriatri kliniği açılması faydalı bulunmaktadır. Ayrıca *gezici sağlık hizmetlerinin* ve *evde sağlık hizmetlerinin* yaygınlaştırılması umulmaktadır. Özellikle ihtiyaç içindeki yaşlılara -evde veya kurumda- sağlık ve bakım hizmeti sunulabilir.

Bazı yaşlılar da *hasta ve doktor* ilişkisini önemsemekte, sağlık personelinin yaşlı hastalara iyi ve saygılı davranması beklenmektedir. Ki bu durum -kısmen de olsa- T. D. Nelson'un (2016) bahsettiği -özellikle sağlık kurumlarındaki- *yaşlı ayrımcılığını* ve yaşlı hastalara yönelik önyargıları akla getirmektedir. Bu önyargıların sağlık profesyonellerinin yaşlılara karşı davranışlarını etkilemesi mümkündür. Öyle ki yaşlılıkta bazı hastalıkların normal sayılması ve tedavinin pek gerçekleşmeyeceğinin düşünülmesi, vb. durumlar yaşlı hastalara yönelik olumsuz yaklaşıma neden olabilir. Örneğin yaşlılık hastalıkla bir tutulabilir veya doktor tedavinin boşuna olduğu hissine kapılabilir (Nelson, 2016: 433-443).

Öte yandan az sayıda da olsa sağlık kurumlarına hiç güvenmeyen, doktora veya hastaneye gitmeyen yaşlılar da vardır. Yani -kısmen de olsa- modern tıba ve sağlık kurumuna güvensizlik dikkat çekmektedir (Örneğin modern tıp konusunda dini şüpheler veya tıbbi tedavinin yetersizliği düşüncesi). Ki A.Giddens (2005) da modern tıptaki gelişmelere rağmen hastalıkların tedavisinde yetersiz kalındığından ve modern tıba güvenin sarsıldığından bahsetmektedir (Bilton ve Bonnett, 2008: 369, 376-377; Giddens, 2005: 142-144, 154-156; Korkmaz, 2012: 335-336; __, 2016: 122,314-319). Diğer taraftan yaşlılar arasında alternatif tedaviye inanmayan ve bitkisel ürünleri kullanmayanlar da bulunmaktadır.

Yaşlılarımızın *sağlık sorunlarıyla başetme yöntemleri* geliştirdikleri görülmektedir; ki bunlar da dini ve dini olmayan başetme yöntemleri şeklinde sınıflandırılabilir. *Dini olmayan başetme yöntemleri* arasında en belirgin olanlar şunlardır: İyimser yaklaşım, sağlıklı beslenme ve doğal yaşam, sağlık kurallarına uyma ve düzenli sağlık kontrolü yaptırma, düzenli yürüyüş yapma, aktif ve düzenli yaşam, sigara içmeme veya sigarayı azaltmaya çalışma. *Dini başetme yöntemlerinden* de iyileşeceğine ve şifanın Allah'tan olduğuna inanma, iyileşme umudu, dua etme, sabretme ve haline şükretme en dikkat çekenlerdir.

Yaşlılarımız “Maneviyat ruhun gıdasıdır, insana yaşama sevinci ve mutluluk verir.” demektedir. Genelde manevi değerlere, örf ve adetlere saygı duyulmaktadır. Hayatta huzur, mutluluk ve sağlık arzulanmakta; bilinçli, üretken, dengeli ve aktif yaşam önemsenmektedir. Zaten eve kapanan yaşlıların hayattan koptuğu, mutsuz ve hasta olduğu, duygusal ve fiziksel açıdan çöktüğü düşünülmektedir.

Yaşlılarımızın çoğu hastalanınca iyileşeceğine ve her derdin dermanı olduğuna inanmaktadır. Ayrıca *dini bağlılıkların ve manevi duyguların* hayatla mücadeleyi kolaylaştırdığı, inançlı olmanın hastalıklarla mücadelede ve ölüm sonrasında kişiye *duygusal ve manevi destek* sağladığı anlaşılmaktadır. Duanın genç yaşlı herkes için huzur ve moral kaynağı olduğu belirtilmekte, manevi duyguları güçlü insanların kimseye kötülük yapmayacağına inanılmaktadır. A.Korkmaz (2012) da, insanların inançlarının sağlık davranışını yönlendirdiğinden bahsetmektedir (Örneğin İslam'da bireysel ve toplumsal sağlığın, koruyucu tıbbın önemsenmesi). Ö. G. Aydın (2011) ise dini başetme yöntemlerinin yaş ilerledikçe daha sık kullanıldığını vurgulamakta; olumlu ve olumsuz dini başetme yöntemleri ayrımı yapmaktadır (Aydın, 2011: 2-10, 22-24, 30, 52-55, 77-89, 114, 124, 130-134, 142, 153-155; Korkmaz, 2012: 323-329;_, 2016: 136-138, 314-319).

Yaşlılıkta Serbest Zaman Etkinlikleri

Öğrenmenin ve öğretmenin yaşı olmadığı, ömür boyu sürdüğü bilinmektedir. Araştırmamıza katılan özellikle üst eğitim ve gelir grubundaki yaşlılarımız *yetişkin üniversitesine* ve yaşlılara yönelik kurslara olumlu yaklaşmaktadır. Bu yaşlıların ilgilerini çeken *eğitim etkinliklerine ve kültürel etkinliklere* düzenli katıldıkları, eğitim almayı ve eğitim vermeyi yani *öğrenmeyi ve öğretmeyi* sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Bu kişiler emekli olsa da çalışmakta; kendini geliştirmeye, okumaya ve yazmaya,

bildiklerini öğrencileriyle ve başkalarıyla paylaşmaya devam etmekte; yani *aktif yaşam* sürmektedir. Dolayısıyla sosyal ve kültürel etkinliklere katılmakta zorlanmamaktadır, arkadaş çevresi ve sosyal çevre bunda etkilidir. Zaten bazı yaşlılarımız özellikle arkadaşlarla ve akrabalarla bu etkinliklere katılmayı önemsemektedir. Sosyal hayatı sevenlerin çeşitli etkinliklere açık oldukları anlaşılmaktadır.

Yetişkin üniversitesine gitmeyi düşünenlerin çoğu üniversite mezunudur ve eğitim sayesinde insanın kendini geliştirdiğine inanılmaktadır. Bu yaşlılarımızın yeni şeyler öğrenmeyi ve öğretmeyi sevdiği gözlenmektedir. Öte yandan daha önce üniversiteye gitmeyenlerden sadece birkaçı yetişkin üniversitesine ve kurslara olumlu yaklaşmaktadır. Bazı yaşlılar da belli yaştan sonra eğitimin zorluğundan bahsetmektedir. Dolayısıyla boş zamanın evde, aileyle veya arkadaşlarla birlikte geçirilmesi tercih edilmektedir.

Ayrıca yetişkinlere ve yaşlılara yönelik kursların *kısa süreli* ve *ücretsiz* olması beklenmektedir. Öğrenmenin yaşı olmadığı ortadadır, üstelik günümüzde yetişkin ve yaşlı eğitimi zorunlu hale gelmektedir. G. Dohmen (1999) ve K. Drake'nin (1999) *Hayat Boyu Öğrenme Teorisi'nde* de; yaşlıların kısa süreli etkinlikleri tercih ettiğinden bahsedilmektedir (Dohmen, 1999: 1-12; Drake, 1999: 1-17; __, 2016: 101-107, 310-311, 331). Araştırmamıza katılan yaşlıların çoğu eğitici ve kültürel etkinliklerden hoşlanmakta, vakit buldukça bunlara katılmaktadır. Seminer ve konferanslar, festival ve kermesler, turistik ve dini mekanlara geziler, piknik, vb. etkinlikler çok tercih edilmektedir. Buna karşılık önemli sağlık sorunu olan, boş vakti olmayan, herhangi bir etkinlikle ilgilenmeyen veya buna ihtiyaç hissetmeyenler ise bu kurslara ve etkinliklere katılmamaktadır.

Serbest zaman etkinlikleri açısından değerlendirildiğinde, yaşlılarımızın yürüyüş yapmayı ve gezmeyi çok sevdiği ancak pek spor yapmadıkları söylenebilir. Arkadaş, komşu ve akraba ziyaretleri de çok tercih edilmektedir. Yaşlılarımızın çoğu *günlük etkinlikleri* düzenli yerine getirmekte, günlük ihtiyaca veya plana göre bunlar gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla yemek yapmak ve bulaşık yıkamak gibi *ev işleri*, fatura ödemek ve alışveriş yapmak gibi *dışarı işleri* düzenli yapılmaktadır. Serbest zamanlarında yaşlılar genelde kitap ve gazete okumakta, TV seyretmekte, radyo ve haber dinlemekte, dinlenmekte ve uyumaktadır. Bazı yaşlılarımız da vakit buldukça

saz, bağlama, ud ve keman gibi müzik aletleri çalmakta veya müzik dinlemekte, elişleri yapmakta ve bahçe işleriyle uğraşmaktadır.

Araştırmamıza göre, üst eğitim ve gelir grubundaki yaşlılarımız *mesleki etkinlikleri* sürdürmekte, *sivil toplum* çalışmalarına katılmakta ve aktif yaşamaktadır. Bu yaşlıların *serbest zaman etkinliklerine* düzenli katılımı dikkat çekmekte; özellikle seminer, konferans, sergi, sinema, tiyatro ve konsere düzenli gidilmektedir. Yine bu yaşlıların tenis, kayak ve yüzme gibi spor çeşitlerini düzenli yaptığı; bazılarının da kitap veya şiir yazdığı anlaşılmaktadır. İnternet kullanan yaşlılar ise genelde haberlere bakmakta ve sosyal medyada fotoğraf paylaşmaktadır.

Bir işte *çalışan* veya *torununa* bakan yaşlılarımız ise boş vakti olmadığını ancak *günlük etkinlikleri* yerine getirdiğini ve serbest zaman etkinliklerine pek katılmadığını belirtmektedir. Bazı yaşlılarımız *dini etkinliklere* katılmakta ve günlük ibadetleri yerine getirmekte; bazıları ise bu konularla ilgilenmemektedir. Ö. Güngör (2012) ve M. Arslan (2012) da toplumumuzdaki bazı yaşlıların dine yöneldiğini, dini etkinlikleri ve ibadetleri düzenli yerine getirdiğini; hem normatif dini ilkelerin hem popüler dini uygulamaların önemsendiğini belirtmektedir. Dini etkinliklere katılım yaşlılar için toplumsallaşma ortamı sağlamakta ve bu *dini toplumsallaşma* da *geleneksel veya bireysel dindarlık* şeklinde gerçekleşmektedir (Arslan, 2009: 112-122; 2012: 657-665; Durak, 2012: 293-294; Güngör, 2012: 258-262; __, 2016: 94-95, 248-252, 344-345).

Üst eğitim grubu yaşlılarımız dini konuları kendileri okuyup araştırmakta ve sorgulamaktadır. Genelde ise yaşlılar dini konuları bir bilene sormakta, radyodaki ve TV'deki dini programları izlemekte yani bu şekilde dini bilgiler edinilmektedir. Bu durum bir taraftan *bireysel dindarlığı*, diğer taraftan *popüler dini etkinlikleri* akla getirmektedir. Zaten M. S. Ünal (2012) da, modern toplumda gündelik hayatta dinin yerinden ve popüler dini yönelimden bahsetmektedir (Örneğin popüler kültürün ve iletişim araçlarının gündelik yaşama etkisi. Ünal, 2016: 664-665).

Gönüllü etkinlikler açısından ele alındığında ise *hayır işleri*, insanlara *iyilik* yapmak ve *yardım* etmek önemsenmektedir. Özellikle üst eğitim ve gelir grubundan yaşlılarımız gönüllü çalışmalar konusunda oldukça aktiftir; gönüllü etkinliklere ve sivil toplum çalışmalarına düzenli katılmakta ve bunu yıllardır sürdürmektedir. Bu çalışmalar *vakıf ve dernek etkinlikleri, kültürel ve sosyal etkinlikler* şeklindedir.

Bilgi ve deneyimin başkalarıyla paylaşılması önemsenmekte, sivil toplum çalışmalarına bazı yaşlılar maddi bazıları da manevi destek vermektedir. Özellikle *kültürel değerlerin* gençlere aktarılması önemsenmektedir. Hayır işleri genelde ihtiyacı olanlara ve kimsesizlere yardım şeklindedir. Ayrıca aşevlerinden yemek dağıtılmaktadır. Vakıf ve dernek çalışmaları yapılmakta; evlenenlere, hasta yakınlarına ve cenazesi olanlara yardım edilmektedir. Bazıları sivil toplum çalışmalarına sağlığı elverdiği sürece ve vakit buldukça katılmaktadır. Yani yaşlılar haftada birkaç gün, günde bir iki saat gönüllü etkinliklere düzenli katılmakta veya hayır işlerine ve sivil toplum çalışmalarına bireysel olarak kısmen zaman ayırmaktadır. L. İlgar (2008) da, gönüllü hizmetlere ve gönüllü etkinliklere katılımın yaşlının sosyal ilişkilerini ve sosyal uyumunu arttırdığını belirtmektedir (İlgar, 2008: 91-92).

Bazı yaşlılar ise kurumsal çalışmalara güvenmemekte, dolayısıyla sivil toplum çalışmalarına ve gönüllü etkinliklere katılmamaktadır. Gönüllü çalışmalarla gösteriş yapıldığı düşünülmektedir. Öte yandan vakti veya bilgi birikimi olmadığından, bu konularla ilgilenmediğinden, evdeki başka sorumlulukları nedeniyle bu çalışmalara katılmayanlar veya nadiren katılanlar da vardır. Bazıları gençlere ve yetişkinlere danışmanlık, sivil toplum kuruluşlarında yöneticilik veya sosyal danışmanlık yapabileceğini belirtmektedir. Kısacası yaşlılar başkalarına faydalı olmayı ve ihtiyacı olana yardım etmeyi önemsemekte ancak bazıları gönüllü etkinliklere düzenli katılırken, bazıları bu çalışmaları arada sırada gerçekleştirmektedir.

Yaşlılıkta Aile ve Toplumsal Cinsiyet

Toplumumuzda aile kurumu önemini korumaktadır. Hem genç kuşak hem yaşlı kuşak açısından ailede *insan ilişkileri*, karşılıklı sevgi ve saygı, anlayış, paylaşma ve yardımlaşma önemsenmektedir. Yaşlılarımız bir taraftan aile ilişkilerinin zamanla değişmediğini çünkü insanların pek değişmediğini düşünmektedir. Aile sorunlarının gerçekte yaşla alakalı olmadığı ve başka konulardaki mevcut sorunların insanlar yaşlanınca da sürdüğü anlaşılmaktadır. Diğer taraftan insan yaşlandıkça *aile sorunlarının* artması mümkündür. Çünkü zaman içinde *aile genişlemekte*; aileye gelin, damat ve torun gibi yeni bireyler katılmaktadır. Araştırmamıza göre, yaşlılık döneminde ailede *maddi sorunlar, çocuklarla ilgili sorunlar ve iletişim sorunları* ön plana çıkmaktadır. Yaşlılarımız insan ilişkilerinin ve aile ilişkilerinin karşılıklı olduğunu vurgulamaktadır.

Araştırmamızdaki yaşlılar aile ilişkilerinde çocuklarıyla *iletişim sorunu* yaşadığını; TV, cep telefonu ve internet kullanımının aile ilişkilerini olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Özellikle çocuklar ve gençler bu kitle iletişim araçlarını uzun süre kullanmaktadır. Ailede kişiler arası ilişkiler bundan olumsuz etkilenmekte hatta kuşaklar arasında *iletişim kopukluğu* yaşanmaktadır. A. Canatan (2008) da kentte yaşayan yaşlıların toplumsal değişime ve teknolojiye kolay uyum sağladığını ancak kentteki bireysel yaşamın kuşaklar arası iletişimi azaltabileceğini belirtmektedir (Canatan, 2008: 68-69; __, 2016:73).

Oysa -araştırmamıza katılan- yaşlıların çoğu cep telefonu kullanmaktadır. Ayrıca üst eğitim grubundaki yaşlılar cep telefonu, internet ve bilgisayarı düzenli kullanmaktadır. Dolayısıyla yaşlılarımızın teknolojik ürünlerin kullanımına değil, uzun süre ve bilinçsizce kullanılmasına karşı çıktıkları anlaşılmaktadır; ki bu önemli bir ayrıntıdır. Yani L. Morgan ve S. Kunkel'in (1998), *Modernleşme Teorisi'ne* dayanarak vurguladığı, "yaşlıların teknolojik değişime uyum sağlayamadıkları için modern toplumda değer kaybettikleri" görüşünün her yaşlı için geçerli olmadığını söyleyebiliriz. Bazı yaşlılar teknolojiyi ihtiyaca göre ve istediği kadar kullanmaktadır (Kalinkara, 2011: 27, 34-36; __,2016: 36; Oğuz, 2007: 42; Şentürk ve Altan, 2015a: 19; Tufan, 2007b: 17-18).

Öte yandan yaşlılarımızın *aile sorunlarıyla başetme yöntemleri* geliştirdikleri görülmektedir. Örneğin bazı yaşlılar ailede herkesi olduğu gibi kabul etmekte ve kimseye karışmamaktadır. Böylece aile ilişkilerinde ve aile bireyleri arasında pek sorun yaşanmamaktadır. Yine aile ilişkilerinde seçicilik ve mesafe koyma dikkat çekmektedir. Bu durum yaş ilerledikçe insanın sosyal çevresindeki kişileri ve ilişkilerini gözden geçirdiğini, duygusal açıdan kendisine yakın hissettikleriyle beraberliği tercih ettiğini vurgulayan L. L. Carstensen'in (1991) *Sosyoduygusal Seçicilik Teorisi'ne* uymaktadır. Yani yaşlılar sosyal ilişki ağlarını gözden geçirmekte, çok sayıda kişiyle geniş çevre yerine, az sayıda kişiyle anlamlı ilişkiler kurmaktadır. Yine L. Rosenmayr'ın (1969) vurguladığı *mesafeli yakınlık* yaşlılarımız tarafından makul bir çözüm olarak görülmektedir. Böylece genç ve yaşlı kuşak arasındaki çatışmanın azaldığı ve dayanışmanın desteklendiği söylenebilir (Bak.TNSA 2000; Amman, 2007: 169-171; Durak, 2012: 289-291; Güngör, 2012: 262-264; İlgar, 2008:

73-74; __, 2016: 47, 72-73, 129; Şentürk, 2015c: 286; Tufan, 2003: 116-119, 236, 254-255).

Genellikle yaşlılar sağlıklı ve huzurlu bir şekilde, kimseye *muhtaç olmadan* yaşamayı; mevcut *yaşam tarzını* gelecekte de sürdürmeyi ve sevdikleriyle vakit geçirmeyi önemsemektedir. Yaşlılarımızın özellikle torunlarını çok sevdikleri, arkadaşlarıyla ve dostlarıyla zaman geçirmekten hoşlandıkları anlaşılmaktadır. Çocuklarıyla ilişkilerinde ise yaşlıların *mesafeli yakınlığı* tercih ettikleri yani her zaman değil ihtiyaç durumunda çocuklarıyla iletişim kurdukları görülmektedir. Yine yaşlıların çocuklarının hayatına pek müdahale etmek istemedikleri ve kendi hayatlarını da kendi planladıkları şekilde -ister yalnız, ister eşyle, ister çocuklarıyla- geçirmek istedikleri söylenebilir.

Toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında, yaşlılar hayatta kadın veya erkek olarak yaşanan zorluktan çok, genel anlamda *hayatın zorluklarını* gündeme getirmektedir. Yaşlılığın özel bir zorluğu bulunmadığı ve *her yaşın güzelliği olduğu* vurgulanmaktadır. Genelde toplumumuzda kadının ve erkeğin durumunun birbirinden farklı olduğu düşünülmektedir. Gündelik yaşamda *kadın işi ve erkek işi* ayrımı yapılmaktadır. Dolayısıyla “Kadınlar ev işini ve erkekler dışarı işini yapar.” düşüncesi yaygındır. Yalnız yaşayan, boşanmış veya eşi ölmüş yaşlılar ise her işi kendisi yapmaktadır. Bu yalnız erkeklerden bazıları *ev işlerinde* zorlandıklarından bahsetmektedir. Yalnız kadınların ve diğer kadınların bazıları yaşlansalar da, ev işlerinin bitmemesinden ve toplumumuzda kadına pek *değer verilmemesinden* yakınmaktadır. Öte yandan kurumda kalan yaşlılarımız gündelik yaşamda tüm ihtiyaçlarının karşılanmasından memnundur. Ayrıca gerektiğinde -hemşire, doktor ve psikolog gibi- yetkililere veya uzmanlara kolayca ulaşabilmenin rahatlığını yaşamaktadır.

Eğitim ve gelir seviyesi yüksek yalnız yaşlı kadınlar genelde *güçlü kadın* imajı sergilemektedir. Bu kadınlar *aktif yaşamı*, çalışmayı ve çeşitli etkinlikleri sürdürmekte; geniş sosyal çevre ve güçlü sosyal ilişkiler dikkat çekmektedir. Eşi ölen veya boşanan yaşlı kadınlar ise toplumumuzda “(yalnız) kadın” olmanın zorluğundan bahsetmektedir. Yaşlılar arasında “evli kadınların daha özgür olduğu” düşüncesi yaygındır.

Toplumumuzda -belli bir yaştan sonra kısmen azalsa da- *ataerkilliğin* sürdüğü belirtilmektedir. Bu durum kadınların kendini yetiştirmemesine ve güçsüz olmasına bağlanmaktadır. Kadınlar bu yaşta bile davranışlarına dikkat etmek zorunda kalmaktan ve yalnız bir yere gidememekten şikayetçidir. Öte yandan kadın erkek ilişkileri açısından “Yaşlanınca rahatladım, daha özgürüm.” diyen kadınlar da vardır. Bazı yaşlılarımız da kadın erkek ilişkilerinin kişiye göre değiştiğini, bunun kadın veya erkek olmakla değil *kişilikle* alakalı olduğunu, insanın kendini yetiştirmesi ve olgun davranması gerektiğini düşünmektedir.

Üst eğitim ve gelir grubundan, mesleğe sahip ve sosyal çevresi geniş olan boşanmış veya eşi ölen yaşlı kadınlar ise; boşandıktan sonra hayatlarının -kendi kararlarına göre ve istedikleri şekilde- sürdüğünü, eskiden yaşananların -iyi veya kötü- kendileri için deneyim olduğunu ancak artık kendi yollarına devam ettiklerini belirtmektedir. Bu yaşlılarımızın genelde *hayatı dolu dolu yaşamaya* çalıştıkları söylenebilir.

Özellikle alt eğitim ve gelir grubundaki yaşlı erkekler emeklilikte *maddi sorunların* arttığını söylemektedir; ki bazılarının emekliliği veya sosyal güvencesi de yoktur. Bazı yalnız yaşlı erkekler “toplumumuzda erkeklere çok fazla sorumluluk yüklenmesinden” yakınmaktadır. Hatta bu nedenle yaşlı erkeklerin yalnız yaşadığı ve evlenemediği, kadınların evlilikte maddi durumu iyi erkekleri tercih ettiği belirtilmektedir. Yine alt eğitim ve gelir grubundan yaşlı erkekler *emekli maaşlarının* yetersizliğini, ailede erkekten çok şey beklendiğini vurgulamaktadır. Özellikle eşinin emekliliği olmayan ve sadece kendi emekli maaşı ile geçinmek zorunda kalan, başka geliri de olmayan erkekler oldukça zor durumdadır. Alt eğitim ve gelir grubundan yaşlı kadınlardan çalışmak zorunda olanlar da bu durumdan şikayetçidir, çalışmak istememekte fakat mecburen veya çocuklarına yardım için çalışmaktadır. Kurumda kalan yaşlılarımız ise -yakın veya uzak- akrabalarının kendilerini ziyaret etmesini istemekte, orada unutulmaktan veya hatırlanmamaktan şikayet etmektedir.

Öte yandan toplumumuzda yaş ilerledikçe insanın *yalnızlaştığı* gerçeğine dikkat çekilmektedir. Bu durum modernleşme sürecinde -tüm yaş gruplarında görülen- bireyselleşme ve yalnızlaşmanın yaşlılıkta da sürmesi şeklinde yorumlanabilir. Aslında yaşlılarımızın yalnız yaşamayı sorun olarak görmedikleri anlaşılmaktadır. Önümüzdeki yıllarda toplumumuzda nüfus yaşlanmasının ve

ortalama ömür beklentisinin artması beklenmektedir. Bu durumda gelecekte *yaşlı kuşak* ile birlikte *ileri yaşlı kuşağın* ortaya çıkması; genç ve yetişkin kuşakta da azalma görülmesi muhtemeldir. Yani *yaşlı yalnızlığının* hem bireysel hem toplumsal açıdan ciddiye alınması gerektiğini söyleyebiliriz. A.Canatan (2012) da, toplumumuzda gelecekte yaşlı yalnızlığının artabileceğini, bunun bazen tercih bazen de zorunluluk olduğunu belirtmektedir (Canatan, 2012: 377-379).

Yalnız yaşlılarımıza özellikle *komşuların ve arkadaşların* sosyal ve duygusal desteği belirgindir. Aile üyeleri -yaşlıların çocukları ve yakın akrabaları- çeşitli nedenlerle başka şehirlerde veya ülkelerde yaşamakta; yaşlılar bu durumu normal karşılamaktadır. Dolayısıyla yaşlı kişi sağlıklı olduğu, kendine yettiği ve kimseye muhtaç olmadığı sürece yalnız yaşamasının ciddi bir sorun oluşturmadığı görülmektedir. *Maddi sorunları* olan yalnız yaşlı kadınlar hayatın sıkıntılarıyla başetmede zorlanmaktadır. Maddi durumu görece iyi, ekonomik ve sosyal güvencesi olan yaşlı kadınlar ise yalnızlıktan şikayet etmemekte; kendi yaşam tarzını sürdürmekte ve kendi yağı ile kavrulmaktadır.

Yaşlılarımıza göre *yalnızlık zordur* ve sadece Allah'a mahsustur, dolayısıyla ihtiyacı olan evlenir. Gerçekte yaşın önemli olmadığı ve hayatta insana eş gerektiği düşünülmektedir. Yani *gönül yaşlanmamakta* ve her yaşta eşe ihtiyaç duyulmaktadır. Yalnız yaşayan yaşlılar ise yalnızlığın zorluğunu kabullenmekle birlikte, bunun rahatlığını vurgulamaktadır. Yine de uyum sağlayabilen ve ihtiyacı olan kişilerin -yaşı kaç olursa olsun- evlenmesine karşı çıkılmamaktadır. Çünkü bekar ve yalnız olmak toplumda pek hoş karşılanmamaktadır.

Genellikle evliliğin zaten kolay olmadığı, *ileri yaşta evlenmenin* ise daha zor olduğu düşünülmektedir. Bu yaştaki evliliğin zor bulunmasının nedenleri de yaş ilerledikçe insanın daha seçici olması, karakterin netleşmesi ve uyumun zorlaşması; gerçekte kimsenin kolay kolay değişmemesidir. Yalnız yaşlı kadınlar ancak çok iyi, anlayışlı ve hoşgörülü biriyle evlenebileceklerini belirtmekte; bunun dışında evliliği düşünmemektedir. Bu yaşta evlenecek kadının ileride erkekte sağlık sorunları olabileceğini ve kadının ona bakacağını kabullenmesi beklenmektedir. Çünkü İ. Tufan'ın (2003) da vurguladığı gibi, hem ülkemizde hem dünyada, hastalık ve bakıma muhtaçlık gibi durumlarda genelde kadınlar erkeklere bakmaktadır (Tufan, 2003: 104-110). Öte yandan bazı yaşlılarımız ileri yaşta evliliği samimi bulmamakta ve

bunun zoraki evlilik olacağı düşünülmektedir. Bu yaşta evlenenler arasındaki yaş farkının çokluğuna da şüpheyle yaklaşılmaktadır. Bazen yaşlıların çocukları bakmadığı için evlenmek zorunda kaldığından da bahsedilmektedir.

İleri yaşlarda yapılan evliliklerde genelde çocukların *onayı* önemsenmektedir. Fakat mal mülk ve miras paylaşımı nedeniyle bazı çocuklar anne veya babanın ikinci evliliğini pek istememektedir. Oysa yetişkin çocuklar kendi yuvasını kurmaktadır. Sonuçta yaşlılar yalnız kalmakta fakat evlenmek istese de, çocukları buna izin vermemektedir. Yaşlı erkeklerin daha çok yalnızlaştığı, yaşlı kadınların ise çevresindekilerle kolay iletişim kurduğu ve kendini pek yalnız hissetmediği düşünülmektedir. Yine “ikinci evliliklerin ilk evlilikler gibi olmayacağı veya iyi olmayacağı” şeklindeki önyargının toplumumuzda yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bazı yaşlılara göre de, kişinin eşi ölünce başkasıyla evlenmesi veya ileri yaşta evlenmesi toplumumuzda pek hoş karşılanmamakta, ailede ve çevrede buna tepki gösterilmektedir.

Maddi durumu iyi olmayan yalnız yaşlı erkekler tekrar evlenememektedir. Bu kişiler maddi imkanları olsa evlenmek istediklerini ve yalnızlığın çok zor olduğunu vurgulamaktadır. Fakat insanın kendisine bakamazken başkasına nasıl bakacağı sorgulanmakta ve zengin bir kadınla evlenmek de tercih edilmemektedir. Zaten özellikle *maaşı ve evi* olan yaşlı kadınlar evlenmek istememekte, bu yaşta bir başkasına bakmak istemediklerini vurgulamaktadır. Yaşlı kadının çocuğu veya akrabası yoksa, malı mülkü veya maaşı yoksa; evlenmeye mecbur kaldığı anlaşılmaktadır.

İleri yaşta evlenmeyi düşünmeyen yaşlılarımız *çocuklarıyla ve torunlarıyla* vakit geçirdiklerini söylemektedir. Aslında eşler birbirinin kıymetini bilirse ve anlaşabilirse *her yaşta evlilik güzeldir*. Oysa başlangıçta bir evliliğin iyi olup olmayacağı belli değildir ve bunun garantisi yoktur. Dolayısıyla yaşlılarımızın bu durumda evlenmek yerine yalnız yaşamayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

Yaşlı Hizmetleri ve Yaşlıların Korunması

Toplumumuzda nüfus yaşlanmasının zamanla artması beklenmekte; toplumsal ve kültürel yapımıza uygun düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Yaşlılarımız *yaşlı hizmet merkezleri* açılmasına *olumlu* yaklaşmaktadır. Bu merkezlerde *sosyal, kültürel, dini ve eğitici etkinlikler* düzenlenebilir.

Hem devlet hem özel kuruluşlar yaşlıların ihtiyaçlarına yönelik kurumsal hizmetler gerçekleştirebilir; ki yaşlıların talepleri de bu yöndedir. Özellikle aktif, sosyal ilişkileri güçlü ve sosyal çevresi geniş olanlar bu merkezlerin açılmasını faydalı bulmaktadır. Bu yaşlılar vakıf ve dernek gibi sivil toplum kuruluşlarında aktif şekilde çalışmaktadır. Bazı yaşlılar ise bu merkezlere ihtiyaç hissetmemekte, evde ve ailesiyle birlikte vakit geçirmeyi tercih etmektedir.

Yaşlı hizmet merkezlerinin güvenli mekanlar olması talep edilmektedir. Böylece yaşlılar arkadaş, dost ve akranlarıyla toplanabilir; *yeni arkadaşlar* edinebilir, çay kahve içerek sohbet edebilirler. Oysa bazı yaşlılar gençlerin bulunduğu yerlere gitmediklerini, sadece yaşlılarla arkadaşlık ettiklerini, gençlerle uyum sağlayamadıklarını belirtmektedir. Ki bu durum yaşlıların alt kültür oluşturduklarını belirten, A. M. Rose'un (1965) *Alt Kültür Teorisi'ni* akla getirmektedir (Canatan, 2012: 368; Kaygusuz, 2008: 228-231; __, 2016: 36; Oğuz, 2007:41; Tufan, 2002: 147-148). Herkes için geçerli olmasa da, bazı yaşlılarımızın gençlerle değil, kendi akranlarıyla iletişim kurdukları anlaşılmaktadır. Yaşlılar arasındaki bireysel farklar da bunda etkili olabilir.

Ülkemizde yaşlı hizmetlerinde örnek bazı uygulamalar ve konforlu yerler olsa da, bunların yetersiz kaldığı ve yüksek ücretler veya -huzurevinde ömür boyu bakım karşılığında- ev ve arsa gibi mallar talep edildiği bilinmektedir. Öyle ki bu durum toplumumuzdaki çok sayıda yaşlının bu hizmetlerden yararlanmasını neredeyse imkansız kılmaktadır. Yine de bazı belediyelerin yalnız ve yoksul yaşlılara yönelik hizmetleri takdirle karşılanmaktadır. Özellikle tarihi, dini ve kültürel mekanlara yapılan *geziler* yaşlılarımızın ilgisini çekmektedir.

Ayrıca yaşlılara *gezici sağlık, bakım ve temizlik hizmetleri* sunulabileceği; ihtiyacı olanlara aşevinden düzenli yemek dağıtılabileceği düşünülmektedir. Öncelikle yalnız yaşayan, hasta veya kimsesiz yaşlılar bu hizmetlerden yararlanabilir. Genelde *yaşlı hizmetlerinin* ve *sağlık hizmetlerinin* özelde evde sağlık ve bakım hizmetlerinin, tekerlekli sandalye ve ambulans hizmetlerinin yaygınlaştırılması, kurumsal ve zorunlu olması beklenmektedir. Ayrıca *ulaşım hizmetlerinde* kolaylık sağlanabilir, yol ve çevre düzenlemeleri yaşlılara ve engellilere uygun yapılabilir. Yaşlı bakımevi ve huzurevi sayısının artırılması, koşulların iyileştirilmesi önemlidir. O. Koç (2012) ve Y. G. Kutsal (2012) da, toplumumuzdaki nüfus yaşlanmasıyla

birlikte; evde sağlık hizmetlerinin, yaşlı sağlığı ve koruyucu sağlık çalışmalarının önem kazandığına değinmektedir (Koç, vd. 2012: 275-282; Kutsal, 2005: 32-40; 2007: 15-22; 2012: 7-9; __, 2016: 314-319).

Öte yandan sosyal çevresi geniş olan yaşlıların bu hizmetlere ihtiyaç duymadığı söylenebilir. Aslında yaşlıların çoğu *günlük işlerini* -hatta tüm işlerini- kendisi yapmakta ve kimseden yardım almamaktadır. Toplumumuzda kendi işini kendi yapan yaşlıların sağlıklı ve dinç kalacağına inanılmaktadır. Bazı yaşlılar eşinden, ailesinden ve çocuklarından yardım almakta; bazıları ise ev işlerine yardımcı bayandan destek almaktadır.

Yaşlılık danışmanlığına ise pek olumlu yaklaşılmadığı ve başkasından yardım beklenmediği anlaşılmaktadır. Yaşlıların çoğu bu danışmanlığa *ihtiyacı* olmadığını; ailesi, tanıdıkları ve çevresi ile birlikte sorunlarını çözmeye çalıştığını belirtmektedir. “Her insan kendi ailesiyle mutlu olur.” görüşü yaygındır. Ancak hayatta çok önemli bir sorun yaşanırsa danışmana gitmek, bilgi edinmek ve yardım almak istenmektedir. Ayrıca köylerde değil, kentlerde bu hizmetlere ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Çünkü köyde herkes birbirine veya bir bilene sormakta ve yardım etmekte, oysa kentte karşılıklı yardımlaşma ve komşuluk ilişkileri yetersiz kalmaktadır.

Yaşlılar devletin maddi ve manevi desteğini önemsemektedir. Resmi kurumlarda ve resmi işlemlerde yaşlılara yasal kolaylık tanınmasına ve *pozitif ayrımcılığa* olumlu yaklaşılmaktadır. Fakat pozitif ayrımcılık konusunda 65 yaş erken bulunmakta; ihtiyacı olan ve zor durumdaki yaşlılara, özellikle *ileri yaştakilere* öncelik verilmesi önerilmektedir. Yasaların genelde herkesi özelde yaşlıları, kadın ve çocukları koruması beklenmektedir. Fakat bu korumanın yasal zorunluluk değil, *gönüllü* olması tercih edilmektedir. Yaşlılara yönelik olumlu yaklaşım kültürel açıdan desteklenebilir. Aksi takdirde yaşlı sorunlarının çözümünde yasal düzenlemeler yetersiz kalabilir. Zaten hukuk kurallarında toplumdaki örf, adet, inanç, gelenek ve göreneklere uygunluk esastır.

Hukuki sorunlarla karşılaşan yaşlılara gerektiğinde ücretsiz danışmanlık veya avukatlık hizmeti sunulması, *yaşlı haklarının* ve *tüketici haklarının* korunması beklenmektedir. Yaşlılara hastanede, bankada, fatura ödemede, alışveriş merkezinde ve markette kolaylık sağlanabilir. Resmi kurumlarda yaşlıların *sıra beklememesi* ve işlemlerde yaşlılara öncelik verilmesi istenmektedir.

Aslında yaşlılar hayattaki sorunlarla başetmede *hukuki* yöntemleri pek tercih etmemektedir. Aileden, tanıdıklardan ve sosyal çevreden mevcut sorunla ilgili *sosyal destek* aranmakta; gerektiğinde bu konuda bilgili kişilerden yardım istenmekte veya avukata başvurulmaktadır. Özellikle aile sorunlarının ailede çözülmesi gerektiği düşünülmekte, ailedeki bazı sorunların yıllar sürdüğü veya çözülemediği anlaşılmaktadır.

Öte yandan yaşlılık politikası geliştirilebilir ve *Yaşlı Dostu Yaklaşım* sergilenebilir. Böylece yaşlılara uygun yaşam alanları oluşturulabilir. Yaşlılarımız güvenli buldukları yerlerde yaşamayı tercih etmektedir; büyükşehirde yaşamının *avantajlarının* ve *dezavantajlarının* farkındadır. Dünyanın pek çok yerinde güvenlik sorunuyla karşılaşıldığı bilinmektedir. İstanbul'un kalabalık olması ve farklı kültürlerden insanların burada yaşaması güvenlik sorununu beraberinde getirmektedir. Bu nedenle yaşlılarımızın *güvenli yaşam kuralları* belirledikleri ve güvenlik tedbirleri aldıkları anlaşılmaktadır. Ki bu da N. Kırdı (2007) ve Y.G. Kutsal'ın (2005) vurguladıkları *Güvenli Toplum Yaklaşımı'nı* haklı çıkarmaktadır (Kırdı, vd. 2007: 14-15, 29-41, 84-90; Kutsal, 2005: 41-43; __, 2016: 187-188, 337-338; Özcebe, 2007a: 127-132; 2007b: 133). Bu güvenli yaşam kuralları şöyle sıralanabilir; güvenli ve merkezi bölgelerde yaşamak, yaşadıkları eve kamera veya pronet taktırmak; yolda sokakta dikkatli ve tedbirli olmak, gece geç saatte ve yalnız dışarı çıkmamak, bilinmeyen ve güvenli bulunmayan yerlere gitmemek, toplu taşıma araçlarını kullanmak, acil numaraları ve acil durumda ulaşılabilecek kişinin numarasını bilmek, vb.

Genelde yaşlılar sorunlarını kendileri çözmeye çalışmakta ve kimseyi rahatsız etmek istememektedir. Ancak acil durumda tanıdık birinden veya polisten yardım istenmektedir. Öncelikle kardeşlere, çocuklara, dostlara, yakınlarla ve komşulara haber verilmektedir. Yani gerektiğinde sosyal çevredeki kişilerden yardım beklenmektedir. Toplumda güven ve dayanışmanın önemi, örf ve adetlerin toplumsal huzurun sağlanmasında etkisi vurgulanmaktadır. Yaşlılar köylerdeki ve küçük şehirlerdeki genel dayanışmaya, büyükşehirlerde ise akraba dayanışmasına ve dayanışma derneklerine dikkat çekmektedir. Devletin yaşlılar için güvenli ortamlar oluşturması beklenmektedir; ki yaşlı hizmet merkezleri kısmen bu ihtiyacı karşılayabilir.

Yaşlılıkta Hayata ve Ölüme Bakış

Hayat ve ölüm bu dünyanın değişmez kanunudur. Bazı yaşlılar *hayatın ve ölümün anlamını* dini inancına yani *dini yaklaşıma* göre belirlemekte ve hayatını buna göre şekillendirmektedir. Dolayısıyla insanın dünyada varoluş amacına uygun yaşamasının kişiyi gerçek mutluluğa ulaştıracağına inanılmakta ve dini bağlılıklar insana güç vermektedir. Bazen hayat gelip geçici bir rüyaya benzetilmektedir. Ki yaşlılarımız hayatın hiç bitmeyecek gibi yaşadığını ve hayal gibi gelip geçtiğini, yaşlandıkça ölümün gerçekliğinin farkına varıldığını belirtmektedir. Hayatın imtihan olarak görülmesinin kişiyi doğru dürüst yaşamaya ve iyilik yapmaya yönelttiği anlaşılmaktadır. Bazıları da hayatı boş ve anlamsız bulmaktadır. Ö. G. Aydın (2011) da, dinin hayata anlam katma işlevini, yaşlılıkla ve önemli yaşam olaylarıyla mücadelede olumlu dini başetme yöntemlerinin kullanıldığını vurgulamaktadır (Aydın, 2011: 4-6, 52, 65-78, 83-86, 106-107, 124-132, 153-155; __, 2016: 136-138, 318-319).

Yaşlılarımıza göre hayata anlam vermek ve hayatı güzel geçirmek, mutlu olmak veya olmamak insanın kendi elindedir. Herkesin hayatı ve yaşam tarzı farklıdır, hayata bakışımız gerçekte yaşamımızı şekillendirir. Dolayısıyla hayatta *iyimser yaklaşımın* olumlu, *kötümser yaklaşımın* ise olumsuz sonuçlar ortaya çıkarması muhtemeldir. Hayata *bütünsel ve gerçekçi yaklaşım* da önemsenmektedir, öyle ki hayatı olduğu gibi, iyisiyle kötüsüyle kabullenenlerin mutlu olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca yaşlılarımızın hayata, insanlara ve olaylara bakışta *temel yaşam ilkeleri* belirledikleri; insanlarla ilişkilerini ve yaşamlarını buna göre yönlendirdikleri anlaşılmaktadır. Kişiyi göre değişen bu temel ilkeler şöyle sıralanabilir; dürüstlük ve yalan söylememek, çalışmak ve üretmek, iyilik yapmak ve kötülükten uzak durmak, saygı ve sevgi, adaletli olmak, kul hakkı yememek, helale harama dikkat etmek, ibadet etmek, insanca yaşamak, insanlara değer vermek ve iyi davranmak, kimsenin kalbini kırmamak, tatlı dilli ve güler yüzlü olmak, kendine ve başkalarına faydalı olmak, kimseye muhtaç olmamak ve kendi ayakları üzerinde durmak, mutlu ve huzurlu olmak, şükretmek ve elindekinin kıymetini bilmek, paylaşmak ve fedakarlık etmek.

Araştırmamıza katılan yaşlılarda *ölüm* konusuna *gerçekçi yaklaşım* ve ölümü kabullenme dikkat çekmektedir. Ölüm -eninde sonunda- herkesin başına gelecek bir gerçeklik olarak görülmektedir. İnsan doğar, büyür ve ölür; zaten her canlı ölümü tadacaktır. Hayatı anlamlı kılan ölümdür. İnsan ölümü -zor da olsa- zamanla

kabullenmekte ve sabretmektedir. Ölümün doğal karşılanması da, modern toplumdaki *doğal ölüm ve doğal olmayan ölüm* ayrımını akla getirmektedir. Ancak yaşlılarımızın ölüm konusuna bakışında *Geleneksel Yaklaşım'ın* belirgin olduğu, ölümün hayatın gerçeği, doğal ve normal bir durum sayıldığı söylenebilir. B. Onur (2011) ve V. Kalıncara (2011) da, yaşlı kişilerin ölüme yaklaşımının çeşitlilik gösterdiğini, ölüme farklı anlamlar yüklendiğini ancak yine de ölümün kabullenildiğini vurgulamaktadır (Kalıncara, 2011: 313-329; Onur, 2011: 367-370, 385-392).

Ölüm konusuna *dini yaklaşım* ve teslimiyet de belirgindir. Ölüm bu dünyadaki hayatın sonu ve öbür dünyaya geçiş olarak görülmektedir. İnsan nasıl doğuyorsa, vakti gelince ölecektir. İnsanın kendisiyle, hayatla ve ölümlle barışık olmasının önemi ortadadır. Böylece kişinin hayatta karşılaştığı sorunlarla başetmesi kolaylaşabilir. “Hiç ölmeyecek gibi bugün için yarın ölecek gibi ahiret için çalışmak” ilkesi benimsenmektedir. Hem yaşarken hem öldükten sonra insanlar arasında iyi anılmak önemsenmektedir. Genelde *uzun ömür beklentisi* ve arzusu dikkat çekmektedir. Bazı yaşlılarımız kimseye muhtaç olmadan ve elden ayaktan düşmeden ölmeyi arzulamaktadır.

Ölüm bilincinin ve öbür dünya inancının kişinin ölüme olumlu yaklaşımını kolaylaştırdığı anlaşılmaktadır. Böylece ölüm olgunlukla ve sabırla karşılanmakta, *ölüm korkusu* pek fazla yaşanmamaktadır. Ancak ileri yaştaki kişilerde ve ağır hastalıklarda insana ölüm korkusu geldiğini yakınlarında gözlemleyenler vardır. Ölüm korkusuna kapılan bu kişilerin yalnız kalmak istemedikleri, psikolojik ve manevi destek ihtiyacı hissettikleri anlaşılmaktadır. Bazı yaşlılarımız kişinin kendi ölümünden değil, sevdiklerinin ölümünden veya ölümden sonraki hesaptan korktuğunu vurgulamaktadır. Ölüm ve ölümden sonraki hayat konusuna *şüpheye* yaklaşan, ölüme ve ölüm sonrasına belirsizlikle bakan veya ölüm sonrası hayat olmadığını ve ölen kişinin yok olup gittiğini düşünenler de vardır.

Bu durumun B. Wilson'un (1966), *Sekülerleşme Teorisi'ndeki* modernleşme sürecinde “dini düşünce ve değerlerin önemini kaybedeceği; bunlara şüpheye yaklaşılacağı” görüşünü kısmen doğruladığı söylenebilir. Ancak bir taraftan kurumsal dinin etkisi azalsa da, diğer taraftan insanların manevi ihtiyaçları ve anlam arayışı, bireysel din veya bireysel dindarlık da varlığını sürdürmektedir. Ki buna *yeni sekülerleşme* denmektedir (__, 2016: 244-245, 306; Slattery, 2007: 302-308; Ünal,

2012: 223-227, 231-233). Örneğin araştırmamıza katılan bazı yaşlılar *ölüme hazırlanmaktadır*. Bu hazırlık kişinin kendini ölüme ve hesap vermeye hazırlaması, psikolojik olarak ölüme hazır olması, mezar yerini alması, çocuklarını büyütmesi ve evlendirmesi, doğru dürüst yaşaması, kimseye zarar vermemesi ve haksızlık yapmaması, vb. şeklindedir.

İnsanın sevdiğinin, yakınının, eşinin, çocuğunun, dostunun ve arkadaşının ölümüne çok üzüldüğü ancak yine de -kolay olmasa da- ölümün zamanla kabullenildiği ve günlük yaşam etkinliklerinin sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Yas sürecinde ihtiyaç hissedilen kişiye *manevi danışmanlık* veya *yas danışmanlığı* hizmeti sunulabilir. Fakat yaşlılarımızın çoğu kurumsal manevi danışmanlığa pek olumlu yaklaşmamakta veya güvenmemektedir. Aslında toplumumuzda kişinin yakınları ve sosyal çevresi tarafından ölüm sonrası manevi desteğin zaten sağlandığı görülmektedir. Bu destek cenaze evine başsağlığına gitme, dua etme, dini gereklilikleri yerine getirme, yardım ve teselli etme, cenaze evindeki ihtiyaçları karşılama, vb. şeklindedir. Böylece cenaze sahibine *psikolojik, manevi ve sosyal destek* sağlanmaktadır. Yani yas sürecinde ölenin yakınlarının acısı paylaşılmakta, yalnız kalmamaları, bu süreci sağlıklı geçirmeleri ve yeniden hayata tutunmaları sağlanmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak toplumumuzda *yaşlılık kurumsallaşmasından*, yaşlılıktaki çeşitlenme ve değişimden bahsedilebilir. Yaşlılıktaki bu değişimin modernleşme sürecindeki toplumsal değişimlerle alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Önümüzdeki yıllarda toplumdaki çekirdek ailelerin ve yalnız yaşayanların artmasıyla, *yaşlı yalnızlığında*; emekli maaşlarında ciddi iyileştirmeler yapılmaması durumunda ise *yaşlı yoksulluğunda* artış görülebilir. Ayrıca bireyselleşmenin artması sonucu *aktif yaşlıların*, bilimsel ve teknolojik ilerlemeler sonucunda *yeni yaşlıların* artması mümkündür. Yaşlı sayısındaki ve ortalama yaşam beklentisindeki artış da, yaşlılık politikası ve yaşlı hizmetleri geliştirilmesini zorunlu kılabilir. *Olumlu yaşlılık algısının* geliştirilmesi ve desteklenmesi pek çok yaşlımızın hayatını kolaylaştırabilir. Ki bu olumlu yaşlı imajının özellikle insanın kişiliğiyle, maddi ve manevi birikimiyle alakalı olduğu anlaşılmaktadır.

Bu araştırmada genelde yaşlılık politikası geliştirilmesinin ve yaşlıların yaşam koşullarında ekonomik iyileşme sağlanmasının önemi belirginleşmektedir. Yani *Yaşlılığın Politik Ekonomisi Teorisi'nde* ve *Yaşam Boyu Sermaye Teorisi'nde* vurgulanan konular ön plana çıkmaktadır. Yaşlıların yaşam hikayelerinde *Süreklilik Teorisi'ni* destekleyen açıklamalarla karşılaşmakta, insanın hayatında -özellikle yaşam şeklinde- sürekliliği korumaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Yaşlılıkta sosyal çevrenin önem kazandığını vurgulayan *Sosyal Çevre Teorisi'nin* ve insanın yaşlandıkça sosyal ilişkilerinde seçici davrandığını vurgulayan *Sosyoduygusal Seçicilik Teorisi'nin* de desteklendiği söylenebilir.

Ayrıca çalışmamızda *Aktif Yaşlanma ve Sağlıklı Yaşlanma Yaklaşımlarını, Etkinlik Teorisi'ni* destekleyen sonuçlara ulaşıldığını söyleyebiliriz. *Modernleşme Teorisi'ndeki* yaşlıların toplumsal değerinin ve saygınlığının azaldığı görüşü kısmen desteklenmekle birlikte; toplumsal saygınlığın yaşın veya modern-geleneksel toplum olmanın ötesinde; insanın *kişiliğiyle* ve *maddi manevi sermaye birikimiyle* alakalı olduğu öne sürülebilir.

Modernleşmenin yaşlılar üzerindeki etkisi ayrı bir araştırma konusu olmakla birlikte; bu etki bazen olumlu bazen olumsuzdur. Bilim ve teknolojideki gelişmeler, sanayileşme ve kentleşme, kurumsallaşmanın ve uzmanlaşmanın artması, hizmet sektörünün gelişmesi yaşlıların hayatını olumlu yönde etkilemektedir. Öte yandan yaşlıların bilgi ve deneyimlerinden yararlanılamaması veya kıymetinin bilinmemesi de olumsuz etkiler arasında sayılabilir. Ayrıca yaşlılıkta sosyal ve ekonomik güvence önem kazanmakta ancak mevcut koşullar yaşlılarımızın beklentilerini karşılamamaktadır. Modern toplumda emeklilik yaşlılar açısından kısmen güvence oluştursa da, emeklilik koşulları yaşlıların hayatını olumsuz yönde etkilemektedir. Sonuçta yaşlı yalnızlığının ve yaşlı yoksulluğunun artması muhtemeldir. *Yaşamdan Geri Çekilme Teorisi'nin* görüşleri de desteklenmemekte; yaşlılar -kendi koşullarında- hayata tutunmakta ve mevcut yaşam kalitesini korumaya çalışmaktadır. Bazı yaşlıların kendi alt kültürlerini oluşturduğu ve genç kuşakla pek iletişim kurmadığı gözlenmekle birlikte, *Alt Kültür Teorisi'nin* öngörülerinin tüm yaşlıları kapsamadığını; yine yaşlı ayrımcılığının da kısmen değinilse de, toplumumuzda yaygın olmadığını söyleyebiliriz.

Öte yandan ülkemizdeki yaşlı sorunlarının çözümünde genel ilkeler belirlenebilir ve uzun vadeli planlamalar yapılabilir. Toplumumuza ve kültürel yapımıza uygun yaşlılık politikası geliştirilebilir ve kuşaklar arası dayanışma desteklenebilir. Aktif, sağlıklı, bilinçli ve iyi yaşlanma konusunda toplumsal bilgilendirme sağlanabilir ve kamu spotları hazırlanabilir. Ayrıca yaşlı hizmetleri geliştirilebilir, kentlerde ve ilçelerde yaşlı hizmet merkezleri açılabilir.

Yaşlılarımızın yaşam kalitesini arttırmaya yönelik düzenlemeler yapılabilir. Bireysel emeklilik ve esnek emeklilik özendirilebilir. Yaşlı istihdamı artırılabilir ve yaşlılara ek gelir imkanı sağlanabilir; emeklilere yarı zamanlı çalışma, evde çalışma ve esnek çalışma imkanı sunulabilir. Böylece sağlıklı ve dinç yaşlılar aktif yaşam sürer, yaşam kalitesinin düşmesi önlenir. Yaşlılara -gerektiğinde- pozitif ayrımcılık ve hukuki danışman sağlanabilir. Yaşlı hastalara -gerektiğinde- evde bakım ve sağlık hizmetleri geliştirilebilir. Ayrıca yetişkin üniversiteleri açılabilir; yaşlılara yönelik kültürel ve eğitici kurslar, sosyal etkinlikler düzenlenebilir. Yaşlılara kendini geliştirme ve gönüllü çalışma imkânı sunulabilir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, N. & Çapcıoğlu, İ. (Ed.) (2012). *Din Sosyolojisi El Kitabı*. Ankara: Grafiker.
- Amman, M.T. (2007). Yaşlılıkta serbest zaman faaliyetleri. 161-175 (Bayraktar, M.F. Ed. 2007, *Yaşlılık Dönemi ve Problemleri*. İstanbul: Ensar).
- Arslan, M. (2009). Geleneksellik ve yaşlı dindarlığı: Taşrada sosyal hizmet alamayan yaşlıların dindarlık durumu üzerine uygulamalı bir inceleme. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*,2009(2),112-125
- Arslan, M. (2012). Gündelik hayatta din. 651-666 (Akyüz, N. & Çapcıoğlu, İ. 2012, Ankara).
- Arslantürk, Z. ve Arslantürk, E. H. 2013, *Uygulamalı Sosyal Araştırma*, İstanbul: Çamlıca.
- Aydın, Ö.G. (2011). Yaşamı sürdürmede dini inancın rolü. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Ü. SBE, Felsefe ve Din B. ABD, 1-194, Ankara.
- Bacanlı, H. & Terzi, Ş.I. (Ed.) (2012). *Yetişkinlik ve Yaşlılık: Gelişimi ve Psikolojisi*. İstanbul: Açılım.
- Bengtson, V.L. & Oyama, P.S. (2015). Kuşaklar arası dayanışma: Ekonomik ve toplumsal bağların güçlendirilmesi (Çev.H.G. Müftüler). *Toplum Bilimleri Dergisi*, Ocak-Haziran 2015, 9(17), 577-594
- Bilton, T., Bonnett, K., Jones, P. vd. (2008). *Sosyoloji*. (Çev.Ed.K. İnal). Ankara: Siyasal.
- Canatan, A. (2008). Toplumsal değerler ve yaşlılar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*,2008,1(1),62-71
- Canatan, A. (2012). Yaşlılar ve toplum. 355-390 (Bacanlı, H. & Terzi, Ş.I. 2012, İstanbul).
- Ceylan, H., Ayar, M. & Günel, Z. (2015). Küresel ve yerel perspektiften yaşlılara yönelik sosyal politikalar ve uygulamalar. 61-106 (Şentürk, M. & Ceylan, H. 2015, İstanbul).
- Charmaz, K. 2015,*Gömülü (Grounded) Teori Yapılandırması Nitel Analiz Uygulama Rehberi*, İstanbul
- Çayır, K. (2012). Yaşlılık, yaşa dayalı ayrımcılık. 1-13 (Çayır K. & Ceyhan, M.A. Der. *Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, İstanbul: Bilgi).

- Demez, G. (2012). Gençlik ideali: Anti-aging uygulamaları ve değişen yaşlılık algılarının medyada temsili. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, Ocak 2012, 5(1), 94-120.
- Dohmen, G. (1999). Lifelong learning for all: What can be done to promote lifelong learning?, 1-22 (German Institute for Adult Education, Germany).
- Drake, K. (1999). How adults learn: Summary of the conference. September 1999, 1-19 (University of Manchester, UK).
- Durak, M. (2012). Yaşlılık döneminde psikososyal ve bilişsel gelişim. 273-310 (Bacanlı, H. & Terzi, Ş.I. 2012, İstanbul).
- Ergan, N.G. (2007). Yaşlılıkta sosyal uyum. 57-65 (01.10.2007,1. Ulusal Yaşlılık Kongresi, İstanbul TÜRYAK-Hacettepe Ü. Ankara).
- Ersanlı, K. & Kalkan, M. (Ed.) (2008). *Psikolojik, Sosyal ve Bedensel Açından Yaşlılık*. Ankara: Pegem.
- Giddens, A. (2005). *Sosyoloji*, (Çev.C. Güzel). Ankara: Ayraç.
- Gullette, M.M. (2013). *Kültürle yaşlanmak*. (Çev.I. Yıldız). İstanbul: Babil.
- Güngör, Ö. (2012). Yaşlılık ve din. 253-267 (Akyüz, N. & Çapcıoğlu, İ. 2012, Ankara).
- İlgar, L. (2008). Yaşlılık dönemi sosyal özellikleri ve serbest zaman etkinlikleri. 63-96 (Ersanlı, K. & Kalkan, M. 2008, Ankara).
- Kalınkara, V. (2011). *Temel gerontoloji: Yaşlılık bilimi*. Ankara: Nobel Akademik.
- Karakaya, S. (2008). Dindarlık ve kişilik arasındaki ilişki, Allport ve Fromm'un karşılaştırmalı analizi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Ü. SBE, Felsefe-Din B. ABD, 1-82, Adana.
- Kaygusuz, C. (2008). Yaşlılık kuramları. 215-250 (Ersanlı, K. & Kalkan, M. 2008, Ankara).
- Kırdı, N., Can, F., Karaduman, A., Bayramlar, K.vd. (2007). (Ed.) *Türkiye'de yaşlıların durumu ve yaşlanma ulusal eylem planı*. 1-113, Ankara: DPT.
- Koç, O., Kurtluk, E. & Bayraktar, G. (2012). Evde sağlık hizmetleri. 275-283 (Metin, A., Özmete, E.vd. 2012. Ankara).
- Korkmaz, A. (2012). Tıp ve din. 307-366 (Akyüz, N. & Çapcıoğlu, İ. 2012, Ankara).
- Kutsal, Y.G. (2005). Yaşlanan kadının sağlık sorunları. 30-49 (7 Mart 2005, *Yaşlanan kadın sempozyumu bildirileri*. Hacettepe Ü. Ankara: GEBAM & HÜKSAM).

- Kutsal, Y.G. (2007). Yaşlılık döneminde sık görülen sağlık sorunları. *Yaşlılıkta Kaliteli Yaşam*, Hacettepe Ü. Halk Eğitimi Etkinlikleri, 15-22, Ankara: GEBAM.
- Kutsal, Y.G. (2012). Yaşlanan dünya ve yaşlanan insan, Birinci basamak için temel geriatri. Ankara Tabip Odası, vd. 7-15 (22-23 Eylül 2012, *1.Basamak İçin Temel Geriatri Sempozyumu*, AÜ. Ankara).
- Metin, A., Özmete, E. vd. (Der.) (2012). *18-24 Mart Yaşlılara saygı haftası: Kuşaklar arası dayanışma ve aktif yaşlanma sempozyumu bildirileri*. Ankara Ü. Yaşlılık Çalışmaları, Ankara.
- Nelson, T.D. (2016). Yaş ve yaşlı ayrımcılığı: Kendi korkulan geleceğimize karşı önyargılar. (Çev.H.G. Müftüler). *Toplum Bilimleri Dergisi*, Ocak-Haziran 2016, 10(19), 433-450.
- Oğuz, M.T. (2007). Yaşlılarda görülen biyolojik ve sosyal değişimler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Ü. SBE, Antropoloji ABD, 1-72, Ankara.
- Onur, B. (2011). *Gelişim psikolojisi: Yetişkinlik, yaşlılık, ölüm*. Ankara: İmge.
- Özcebe, H. (2007a). Yaşlılar ve güvenli toplumlar. *Yaşlılıkta Kaliteli Yaşam*, 127-132, Hacettepe Ü. Ankara: GEBAM.
- Özcebe, H. (2007b). Yaşlılar için ev ve çevre düzenlemeleri. *Yaşlılıkta Kaliteli Yaşam*, 133-138, Hacettepe Ü. Ankara: GEBAM.
- Özmen, Ş.Y. (2013). Türk kültüründe yaşlının yeri ve medyayla yaşlılığın değişen konumu. *Milli Folklor*, 100, 110-119.
- Slattery, M. (2007). *Sosyolojide temel fikirler*. (Çev.Ü. Tatlıcan & G. Demiriz). İstanbul: Sentez.
- Şentürk, M. & Ceylan, H. (2015). *İstanbul'da Yaşlanmak: İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durumu Araştırması*. İstanbul Ü. Sosyoloji Araştırma M.-İstanbul Kalkınma A. İstanbul: Açılım.
- Şentürk, M. & Altan, R.B. (2015a). Giriş: İstanbul'da yaşlıların mevcut durumu araştırması. 13-34 (Şentürk, M. & Ceylan, H. 2015, İstanbul).
- Şentürk, M. & Altan, R.B. (2015b). Nitel araştırma: Yaşlılar neler anlattı?. 229-282 (Şentürk, M. & Ceylan, H. 2015, İstanbul).
- Şentürk, M. (2015c). Sonuç ve tartışma: Bir yaşam alanı olarak kent ve İstanbul'da yaşlanmak. 283-341 (Şentürk, M. & Ceylan, H. 2015, İstanbul).
- Terzi, Ş.I. (2012). Yaşam boyu gelişim. 19-48 (Bacanlı, H. & Terzi, Ş.I. 2012, İstanbul).

- Tufan, İ. (2002). *Antik çağdan günümüze yaşlılık: Sosyolojik yaşlanma*. Antalya: İTGE.
- Tufan, İ. (2003). *Modernleşen Türkiye’de yaşlılık ve yaşlanmak: Yaşlanmanın sosyolojisi*. İstanbul: Anahtar.
- Tufan, İ. (2007a). Bağımsız yaşam ve sınırları: Bakıma muhtaç yaşlılar ve yaşam olanakları, Antalya ve çevresinde yaşayan bakıma muhtaç yaşlılar üzerine ampirik araştırma. 1-59. Antalya: İTGE.
- Tufan, İ. (2007b). Modernleşme hareketi bağlamında Türkiye’de kuşaklar arası ilişkiler: Modernleşme hareketi genç ve yaşlı kuşakların ilişkilerine nasıl bir etki yapıyor? 1-158. Antalya: İTGE.
- Ünal, M.S. (2012). Bireycilik ve din. 223-235 (Akyüz, N. & Çapcıoğlu, İ. 2012, Ankara)
- Wallace, R.A. & Wolf, A. (2004). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Geliştirilmesi*. (Çev.L. Elburuz & M.R. Ayas). İzmir: Punto.